

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

5 • 2012

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk
Samfund for Sønder-
jylland i samarbejde
med Museum
Sønderjylland
og Kulturfokus

Pris for medlemskab
295 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid
Mandag-torsdag 9-14

Redaktion
Kim Furdal (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 58 60
kifu@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
- Arkæologi Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
- Kulturhistorie Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout
Ove Kirketerp
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Winds Bogtrykkeri A/S
Haderslev

I dette nummer

Bidrag til Ellum Skoles historie 175
Ellum skole var en af mange skoler i Sønderjylland, der blev opført i årene 1900-1914. Esther Jegind Winkel har været i kilderne og set på skolens historie fra begyndelsen af 1800-tallet og frem til udbruddet af Første Verdenskrig.

Grundlovs møder i Skibelund Krat. 181
Frem til begyndelsen af 1970'erne blev der hvert år holdt grundlovsfest i Skibelund, som på en gang var en fejring af grundloven og en national manifestation på kanten til Sønderjylland. Museumsinspektør Linda Klitmøller, Museet på Sønderkov, fortæller om møderne, der foregik med udblik ud over Kongeådalene.

Rundt om det lokalhistoriske arbejde - De lokalhistoriske årbøger 2011. 189
Der var også i 2011 voldsom aktivitet i de lokalhistoriske foreninger og arkiver. Lokalhistorisk konsulent Kim Furdal har taget temperaturen på resultaterne af det lokalhistoriske arbejde og konstaterer, at der også i 2011 er en klar tendens til at fokusere på de sidste knap 100 års lokalhistorie.

Min tid som teglværks slave 197
Det var ikke de søde nostalgiske minder, der dukkede frem, da Johannes Hansen så tilbage på sin tid som teglværksarbejder eller med hans egne ord 'teglværks slave'. Sønderjysk Månedsskrift bringer her hans erindringer, som første gang blev bragt i årsskriftet for Lokalhistorisk Forening for Sundved i 2011.

Bognyt. 206

Det sker - i Museum Sønderjylland 208

Bagsiden om forsiden 212
Danmark har ikke nogen stærk tradition for fejring af Grundlovsdagen, der ofte er præget af kraftige politiske markeringer. Museumsinspektør Inge Adriansen, Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot, tegner et rids af grundlovsdagens historie.

Forsidebilledet:
Grundlovsdagen bliver traditionen tro markeret i det fri. Det var også tilfældet med grundlovs mødet i Sæd 2002. Foto: Lis Eeg Sylvest.

Bidrag til Ellum Skoles historie

Af Esther Jegind Winkel

Esther Jegind Winkel tilbragte sine barndoms- og første ungdomsår i Ellum Skole, hvor hendes far, Niels Jegind, havde førstelærerembedet i tiden 1923-45. Ved hjælp af skriftlige kilder, har hun gransket i skolens ældre historie.

Den første skole

ÅRET 1739 BLEV I BOGSTAVELIG forstand skelsættende for Løgumkloster, idet det store Nørre Løgum Sogn blev delt, så Løgumkloster, der efter reformationen var vokset betydeligt, nu blev et selvstændigt sogn med egen præst ved klosterkirken.¹⁾ Tidligere havde de to kirker fælles præst.

Til det nye kirkesogn hørte et ret stort landsogn, som foruden Ellum omfattede Asset, Draved, Faurby, Damhus, Ellum Mark, Ellum Hede, Ellum Vestermark og nord for Brede Å Nybo, Flesborg, Søgård, Vestermølle og Åved.

Skoleforholdene i Ellum var primitive omkring 1739. Undervisningen foregik i en lejet stue, og forældrene sørgede selv for læreren, som ofte ikke havde nogen særlig uddannelse. Læreren boede og spiste 'på omgang' hos forældrene. Inden for landsognet var der tillige to små biskoler, Nybo med Søgård og Flesborg samt Faurby med Asset. En præparand underviste i biskolerne.

Børnene blev undervist på tysk i den kristne børnelærdom efter Luthers Katekismus. Der fandtes ingen

andre skolebøger på landet dengang. Katekismen skulle børnene kunne udenad inden konfirmationen.

Det første skolehus i Ellum blev opført af bymændene som en tilbygning til smedjen. Ret megen ro i klassen kan der næppe have været, når smeden hamrede på sin ambolt dagen lang. Det er muligt i de nøjsomme tider, at forældrene har tænkt, at noget af varmen fra den lune smedje kunne komme skolen til gode. Børnene skulle hver dag medbringe et par tørv hjemmefra til opvarmningen. Dette var almindelig skik og brug på disse egne.

I biskolen i Nybo foregik undervisningen ganske praktisk i ovnhuset. Der var lunt og rart, da der blev bagt på skift af husmødrene fra de omliggende gårde.

Fra en indberetning i 1790 til Aabenraa Provsti, kan man om Ellum skole læse: "31 skolebørn, skolehus, skoleholderen på kost og logi hos forældrene".

Men nye skolereformer var på vej. Generalsuperintendent J.G.C. Adler, Slesvig, havde indset det urimelige i, at børnene i dansktalende egne skulle undervises på tysk. Han gjorde et stort arbejde for at reformere skoleforholdene. Der blev stillet krav om seminarieuddannede lærere og trykning af danske skolebøger. Efter mange og lange forhandlinger forelå det udarbejdede regulativ, som blev godkendt og underskrevet af kongen 9. juni 1801. Efter dette skulle de eksi-

sterende bondeskoler betegnes distriktsskoler, lærerne blev sikret fast løn og egen fri bolig plus et jordtiliggende til lidt landbrugsdrift. Der skulle leveres tørv til skolens opvarmning, så børnene ikke mere behøvede at medbringe tørv. Udgifterne blev pålagt forældrene til de skolesøgende børn.

Alle disse krav blev opfyldt i Ellum i 1805, da der blev opført et nyt skolehus på syv fag med skolestue og lærerbolig, hvor den nuværende skole ligger. Hertil blev der ydet en støtte på 25 rigsdaler på grund af "exemplarische Folksamkeit und Unverdrossenheit".

Den nyopførte skole i Ellum dannede nu rammen om undervisningen i 105 år, først på dansk indtil 1864, derefter på tysk.

I 'Schulkronik für Ellum' har de skiftende lærere ved skolen siden 1880 indført begivenheder i Ellum samt forskellige data vedrørende

lærernes ansættelse og afgang. I et festskrift, trykt i anledning af Ellum nye skoles 75 års jubilæum 5. november 1985, er der refereret de vigtigste begivenheder indtil 1920. Her kan man bl.a. følge det støt stigende elevtal, der voksede fra 37 børn i 1819 til 65 børn i 1900 og 85 børn i 1918.

Arthur Tønders erindringer om skolen

Ved et lykkeligt tilfælde kom nogle håndskrevne erindringsblade mig i hænde. Det var lærer Arthur Tønder, der i sit otium på Rømø havde nedskrevet minder om sin barndom. Med familien Tønders tilladelse kan jeg her gengive nogle uddrag.

Arthur Tønders far, Georg C. Tønder, dimitterede fra Tønder Seminariums danske afdeling i 1879. Han kom som ung lærer til Møgeltønder, og her fandt han sin senere hustru, Hanne M.S. Christensen. Da lærerembe-

Ellum Skole formentlig fotograferet umiddelbart efter opførelsen i 1910.

Maleri af den første skole i Ellum, opført 1805 og nedrevet i 1910.

Foto: Privat.

det i Ellum blev opslået ledigt i 1884, søgte og fik Georg Tønder kaldet. Der var på dette tidspunkt ca. 70 elever. Undervisningen skulle foregå på tysk, hvad den danske lærer måtte af- finde sig med. I Ellum skole blev Arthur Tønder født som nummer tre af en børneflokk på seks.

Til skolen hørte dengang lidt landbrug, som skulle supplere lønnen. De 7-8 ha jord, som hørte til, lå syd for skolen, æ sivfenne, æ midtfenne, æ sjøv og æ hyjfenne. Husdyrholdet bestod af to køer, to ungdreuer, tre kalve, et par svin og 10-13 høns.

Foruden sit skolearbejde, måtte lærer Tønder også i gang med at drive landbrug. Markarbejdet blev klaret med fremmed hjælp, mens staldarbejdet blev besørget af familiens medlemmer. Den unge pige, fru Tønder havde til hjælp i huset, tog sig af malkningen. Den nymalkede mælk blev hældt op i fade i kælderen. Her var der også plads til ca. 12 rugbrød, 5-6 sigtebrød, en halv snes skæggemænd (øl-lerdunke) og slagtervarer af forskellig art. Hjemmeslagtning, smørkærning, ølbrygning og bagning foregik efter den tids skik og brug.

Arthur Tønder fortæller livligt om sine forældre og det gode hjem, om skolegang og om de pligter, børnene havde i mark, stald og have. I haven stod et stort kastanjetræ, som de yn-

dede at klatre i. Fra tørveskurets tag kunne de nå den nederste gren på træet, som stadig står i skolens have. Der var ingen legeplads ved skolen dengang. Børnene legede på vejen og på naboen Peter Brodersens grønning - ja, helt ind på gårdsplassen. Peter Brodersen og hans hustru Marie var utroligt tålmodige med de støjende skolebørn, men engang havde de dog været så grove, at Brodersen kom farenende med en kørepisk og forfulgte dem helt ind i skolestuen. Senere købte sognet et stykke af Brodersens 'Gåsig', som blev indhegnet, så børnene vidste, hvor de måtte være.

Ferien blev der naturligvis set hen til, og med den kom der en indbydelse til Tønderfamiliens børn, to ad gangen, fra bedsteforældrene i Møgeltønder Vesterkro.

"Vi skulle gå fra Ellum til Møgeltønder, have vores bagage med og ikke at forglemme sko og strømper; for hos bedsteforældrene og tante Fie måtte vi ikke gå uden disse torturinstrumenter. Men undervejs fik vi dog lov til at tage strømperne af og bære skoene under armen. "Men når I kommer til Schackenborg Park, så

skal I tage dem på", lød ordren. Det gjorde vi også pligtskyldigt. Nu begyndte de herlige feriedage. Vi måtte mange ting, som vi aldrig fik lov til hjemme: ryge f.eks., og helst ude i bedstefars dejlige anlæg 'Sandkulen', med dets mange lysthuse, springvand med guldfisk, de mange sjældne træer og prydbuske, stauder m.m., og trapper op ad skråningen til skyggefulde pladser højere oppe. Og så tante Fies dejlige smørrebrød. Ja, det var et slaraffenland. Men når vi så kom hjem, sukkede Mor. Hvordan skulle hun nu få bragt de forkælede unger tilbage til hverdagens stil".

Om lærer Tønders gode forhold til byens befolkning fortæller et enkelt træk: "Karsten Outzen var gårdejer omme i Vesterbyen. Han var en godt begavet og veloplyst mand og meget belæst. Han havde sit eget solide bibliotek, og var far en god ven. Han kunne af og til en vinteraften indfinde sig, og så gik samtalen livligt mellem de to; og det var ikke snak om køer og heste, nej, det var dybsindig diskussion om videnskabelige emner og religionsfilosofi. Det kunne trække ud, så mor listede i seng. Men for far og Karsten Outzen var sådanne aftenoplevelsesrige og berigende".

På grund af lærer Tønders danske sindelag forsøgte han længst muligt at hindre, at der blev sat flagstang op ved skolen; men det blev ikke ved at gå. Ved et lærermøde i Løgumkloster, hvor der også var foresatte til stede, ytrede en 'kær' kollega højlydt: "Nå, Tønder, nu bliver det snart på tide, at Ellum skole får en flagstang". Sagens videre forløb er ikke vanskelig at gætte: Skolen fik en flagstang.

Familien Tønder flyttede i 1906 til Nørre Vøllum, hvor lærer Tønder til-

trådte et nyt embede, og her tager vi afsked med Arthur Tønders stærkt forkortede erindringer fra Ellum tiden.

Opførelsen af den nye skolebygning

Forældrene til de børn, som gik i skolen i Nybo, ville gerne have børnene til distriktsskolen i Ellum, som de rettelig hørte under. Der var blot en hindring med den vanskelige forbindelse over Brede Å, hvor der kun var en privat bro ved Vestermølle. Desuden fandtes der et stemmeværk ca. 200 m vest for den nuværende bro, som var smalt og farligt at passere. Der var ikke nogen egentlig vej eller sti mellem Nybo og Ellum, så det havde sine vanskeligheder. Beboerne nord for åen sendte derfor et andragende til Ellum kommuneråd om etablering af en overgang over åen. Det blev forhandlet i rådet den 19. marts 1906, og her besluttede man, at stemmeværket skulle benyttes som overgang efter reparation og opsætning af gelænder.

Næste år forelå en ansøgning om anlæg af en skolesti fra Nybo, Søgård og Flesborg til Ellum over stemmeværket. Det kunne bevilges, hvis beboerne ville afgive gratis jord til formålet.

Efter klager blev problemerne på ny behandlet i kommunerådet, og her blev det vedtaget at anlægge en tre m bred fodsti over engene, samt indhegne stien på de farligste steder. En vej kunne der ikke blive råd til, da den ville koste ca. 8.000 Mark, mens en fodsti kun kostede 1.000-1.200 Mark.

Men beboerne nord for åen presede på for at få en forsvarlig forbindelse til Ellum med både en vej og en bro. Man må tænke på de ofte oversvømmede enge, som børnene skulle

forcere mørke vintermorgener på vej til skole, hvilket naturligvis gjorde forældrene bekymrede.

Kommunerådet slog sig i tøjret, men til sidst kom det til en afstemning, hvor stemmerne stod lige, tre for og tre imod. Kommuneforstander Enevald Hansen stemte for, og da hans stemme, ifølge paragraf 107 i landkommuneordningen, ved stemmelighed havde to stemmer, blev brobyggeriet vedtaget 9. maj 1908.

Samme efterår vedtog rådet, at vejen (5 m bred og 125 m lang) skulle gå over Peter Dinsens mark i Nybo og Johs. Friis' eng. Der skulle endvidere udredes en erstatning for jorden til de to gårdejere.

To år efter blev sagen igen behandlet i kommunerådet, og her blev det vedtaget at tale med en sagkyndig og bygge broen efter hans anvisninger. Brobygningen blev herefter overdraget til et vandbygningsfirma.

Mens disse forhandlinger fandt sted, var der endnu større projekter på vej. Elevtallet ved Ellum distriktskole var stadigt stigende og pladsen knap i skolestuen. Spørgsmålet om en toklasset skole blev derfor aktuelt. På et møde i kommunerådet 23. december 1907 blev der valgt en skolebestyrelse bestående af Andreas Jensen, Søren Nicolaisen, Peter Brodersen og Chr. D. Hansen.

Inden næste møde havde bestyrelsen rådført sig med den kgl. kredsbygningsinspektør i Flensborg, som frarådede en ombygning af den gamle skole, som på det tidspunkt var ret forfalden og i stedet rådede de til at bygge en ny skole.

Den 13. april 1908 blev forslaget vedtaget, da det viste sig, at det ville koste 5.000 Mark at ombygge den

gamle skole. Den nye skole skulle ligge samme sted som den gamle, der skulle nedrives og murstenene sælges. Lokale håndværkere skulle udføre byggeriet.

I løbet af sommeren blev de finansielle spørgsmål løst. Grunden, der i over 100 år havde været forpagtet, blev købt med overtagelse 1. maj 1909. Ved et møde 27. november 1908 forelå bygningstegninger til den nye skole og et overslag fra bygmester Lytzner. Det er interessant at læse i kommuneprotokollen, hvad byens vise fædre havde at bemærke til det første forslag: "Udformningen er ikke landlig. Den mangler den hjemlige landlige egenart og byggemåde. Taget for stejlt. Tagbeklædningen med røde teglsten passer ikke ind i landskabet. Der foreslås i stedet skifertag, og at rygningen af taget ikke bliver højere end gavlen". Indretningen af klasseværelser og de to lærerboliger blev dog med nogle få ændringer godtaget.

I foråret 1909 blev skolejorderne solgt. Fr. Hollt købte 2,80,27 ha for 3.000 Mark, Andr. Chr. Andersen 3,33,21 ha for 1.800 Mark, og Christen Brodersen 3,82,36 ha for 1.725 Mark.

Lærerens løn blev sat til 1.400 Mark kontant og en tjenestebolig til 320 Mark. Den nyoprettede lærerindstilling skulle aflønnes med 1.200 Mark og en bolig til 180 Mark.

Kommunerådet vedtog 18. februar 1910 at overlade ledelse og tilsyn med skolebyggeriet til arkitekt Schmidt, Bredebro. Den længe ventede igangsætningstilladelse var kommet, og i begyndelsen af april samme år, blev byggeriet påbegyndt. Der var fart på. Allerede 7. juni var der rejsehøtte for de beskæftigede med et festmåltid

Det er ikke de store forandringer, som har præget skolen siden opførelsen. Dog er de oprindelige T-vinduer blevet udskiftet med småsprossede vinduer.

hos A. Andersen. Indvielsen af den nye skolebygning fandt sted 5. november 1910, og blev foretaget af kgl. kreds-skoleinspektør dr. Jensen i Tønder. Ved denne lejlighed blev de to lærerkræfter indsat: H. Herzog som førstelærer og frk. Duggen som andenlærer.

Samtidig med skolebyggeriet var også andelsmejeriet 'Godthåb' under opførelse. Det blev bygget af snedker- og tømrermester Chr. Petersen, Ellum. Næppe var de to projekter fuldførte, før et beboerønske om en banegård kom på tale. I forvejen var der en holdeplads i Ellum, på banelinjen Rødekro-Bredbro; men en egentlig stationsbygning fandtes ikke.

På et møde i kommunerådet 14. marts 1912 forelå jernbanedirektionens betingelser for ændring fra holdeplads til banegård. Betingelserne blev enstemmigt accepteret af rådet. Der skulle købes et areal til formålet af gårdejer Hans Mikkelsen, og efter megen snak om prisen gik sagen i or-

den 24. april 1914.

Med gennemførelsen af de fire projekter skulle man til at have gavn og glæde af fornyelserne. Men ak - i 1914 udbrød krigen. Mange mænd og unge sønner i Sønderjylland måtte kæmpe for en sag, som ikke var deres. Hjemme måtte koner, store børn og ældre mænd passe landbrugene, mens tankerne var hos deres kære ved fronten.

Efter krigen i 1918 var meget ændret. Alene inden for Ellums område havde elleve gode mænd mistet livet på slagmarken, og mange kom sårede hjem. En smuk mindesten blev rejst i 1921 for de faldne i sognet. ■

Note

1) Tak for venlig bistand fra Løgumkloster Lokalhistoriske Arkiv.

Kilder

Arthur Tønders erindringer.
Japsen, G.: *Det dansksprogede skolevæsen i Sønderjylland indtil 1814*. Aabenraa 1968.

Grundlovsmøder i Skibelund Krat

Af Linda Klitmøller

Grundlovsmøderne i Skibelund Krat er tæt knyttet til den nationale kamp i Sønderjylland. Museumsinspektør Linda Klitmøller, Museet på Sønderskov, fortæller her om møderne, der foregik med udblik ud over Kongeådalene.

DET FØRSTE GRUNDLOVSMØDE i Skibelund Krat blev afholdt i 1865. Baggrunden for mødets afholdelse var tragisk. Det danske nederlag i krigen 1864 med tabet af Slesvig og Holsten til følge havde gjort såvel Rødding Højskole som grundlovsmøderne i Rødding hjemløse.

De første grundlovsmøder

Danmark fik sin første grundlov den 5. juni 1849, midt under Treårskrigen. Krigslykken var ikke med danskerne, og underskrivelsen af den fri forfatning blev ikke fejret. Året efter kom de første markeringer og møder i anledning af grundlovsdag, og i 1854 kunne Frederik Barfod i 'Dannebrog', et ugeblad for den Danske Forening, konstatere, at nu blev dagen fejret overalt i landet. Året efter skete det samme, og en ny tradition for grundlovsfester havde udviklet sig. Det var folkelige møder med sange og taler. De skulle styrke og bekræfte sammenholdet og værne om de demokratiske rettigheder, som i perioden mellem de Slesvigske Krige konstant var i fare for at blive indskrænket.¹⁾

På egnen omkring Skibelund Krat blev de første grundlovsmøder af-

holdt i Eskelund i Brørup Sogn. Der var langt at køre fra Rødding til Eskelund, små tyve kilometer ad dårlige veje, så i 1862 åbnede pastor Hans Sveistrup i Rødding præstens skov på grundlovsdag, så egnens befolkning kunne holde deres møde der. Året efter blev grundlovsdag fejret med et stort eftermiddagsmøde i præstens skov efterfulgt af fællesspisning og dans på Rødding Højskole. Over 1.200 mennesker deltog i festen. Krigshandlerne gjorde det meningsløst at fejre grundlovsdag i 1864 med en folkefest.

Rødding Højskole blev som en følge af tabet af Sønderjylland hjemløs. Skolens lærere begyndte straks at lede efter et sted nord for Kongeåen, hvor de kunne videreføre Flors Højskole. Valget faldt på et lejet hus i Askov. Her holdt forstanderparret Charlotte og Ludvig Schrøder deres indtog den 11. maj 1865. Hurtigt fik de følgeskab af lærerne Heinrich Nutzhorn og Rasmus Fenger. Næppe var de ankommet, før tanken om at fejre grundlovsdag med en folkefest opstod. Idéen kom fra folk i Skrave og Rødding Sogne. Ifølge gårdejer i Københoved J.H.N. Skrumsager var det gårdejer Klaus Dall, som pegede på Skibelund Krat som stedet, hvor festen skulle holdes. Stedet lå ideelt, tæt på Røding og Skrave Sogne og i bekvem gaa afstand fra Askov Højskole.²⁾ Fra brinken var der en pragtfuld udsigt ud over Kongeåen til det tabte land, og ved bronzealderhøjens fod

fandtes en stor plan plads, som egnede sig til festplads. Forstander Ludvig Schrøder var enig. Her blev man uvilkårligt mindet om alt det, som bandt danskerne sammen, danskheden symboliseret ved bronzealderhøjen og med god udsigt til de lidende brødre og søstre mod syd.

Ejeren af Skibelund Krat, Christian Christensen, stillede velvilligt krattet til rådighed. Det var blot en betingelse, at Ludvig Schrøder talte ved mødet. Gjorde han det, påtog Christian Christensen sig at indrette festpladsen for egen regning.

På dagen var festpladsen fint pyntet, og over indgangsporten stod følgende vers:

*Aldrig briste, skønt de brage
Rosenbaand fra Ungdomsdage.³⁾*

Med verset var temaet for grundlovsfesten slået an. Rosenbåndet var modersmålet og de fælles minder. De bandt de godt 2.000 mennesker, som

kom til festen, sammen. En stor del, måske halvdelen, kom fra Nordslesvig, og målet med festen var at vise dem, at båndene nok kunne brage, men de bristede aldrig.

Indgangsverset dannede grundlaget for Ludvig Schrøders velkomsttale, og tonen holdt sig, da Heinrich Nutzhorn tog ordet og talte over:

*Modersmaal er det Rosenbaand,
som store og smaa omslynger.⁴⁾*

De følgende talere fulgte den anslåede tone, og tonen blev langtidsholdbar. Frem til begyndelsen af 1970'erne blev der hvert år holdt grundlovsfest i Skibelund Krat. Det var nationale fester. Man kunne godt tale om politik, men aldrig om partipolitik. Sønderjyderne blev ikke glemt, og kampen for at bevare danskheden 'sønder å' var vigtig. Det var vigtigt at knytte en forbindelse mellem det talte og det sungne ord. Sangene understregede det talte ord og satte temaerne ind i det rette perspektiv. De formidlede det nationale, det danske, til den brede befolkning. I erindringen blev det levende ord og digternes fortolkning af samme knyttet sammen. Næste gang, man sang sangen, mindedes man uvilkårligt talen, som man havde hørt i Skibelund Krat. Gennem sammenknytningen af det talte og det sungne ord fik fællessangen et klart folkeoplysende sigte og var med til at understrege den nationale identitet som dansker. En landsdækkende tradition blev skabt i Skibelund Krat den dag.

I sin bog 'Nationale Symboler i det

*Skibelund Krat, udsigten over
Kongeåen til Sønderjylland.*

Foto: Vejen Lokalhistoriske Arkiv.

Danske Rige' omtaler Inge Adriansen den første grundlovsfest i Skibelund Krat og giver den følgende ord med på vejen: Med festen i Skibelund Krat den 5. juni 1865 blev der grundlagt en tradition for at sammenknytte den grundlovssikrede frihed med ønske om at genvinde Sønderjylland, og grundlovstalerne fik et nationalpolitisk sigte, højt hævet over den indenrigske uenighed. Denne type grundlovsfester blev almindelige på folkehøjskoler i resten af århundredet.⁵⁾

Året efter kom grundlovsfesten til at stå i forfatningskampens tegn. Man ønskede helt klart at bevare Grundloven af 1849, ikke at få en revideret grundlov med begrænsede frihedsrettigheder, men sønderjydernes sag blev ikke glemt. Til festen havde C. Hostrup skrevet en sang om Sønderjylland. Et af versene lyder:

*Nej, Danmark ej stopper på
Kongeaens Rand,*

*skønt Fjenden det væbnet vil standse,
det sejler på Luften, det glider
på Vand,
det ler ad hans Trussel og Lanse.*

Folketingsmedlem N.J. Termansen talte for den dyrebare Del af Danmarks Rige, som vi vel kunne græde tilbage fra Hel, naar ingen Ligegyldighedens Heks fik Magt til at hindre det.

Grundlovsdag 1866 var ingen festdag. Den reviderede grundlov af 28. juli 1866 følte som et tab af juni-grundlovens frihedsrettigheder, og man begræd tabet. Vejret var i tråd med stemningen, blæst, regn og kulde. Til gengæld var festpladsen fint pyntet. Overalt var der femtaller, bundet af hvide blomster mod en grøn baggrund. De symboliserede de fremtidshåb, som var fælles for nørre- og sønderjyder, genindførelse af juni-grundlovens frihedsrettigheder og en

Festpladsen i Skibelund Krat.

Foto: Vejen Lokalhistoriske Arkiv.

snarlig afstemning i henhold til §5 i Prag-freden af 23. august 1866. Ved den ville Slesvig stemme sig hjem til Danmark. Med vedtagelsen af den reviderede grundlov var et nyt tema blevet føjet til grundlovsfesterne i Skibelund Krat, nemlig genindførelsen af juni-grundlovens frihedsrettigheder, som ifølge talerne byggede på meget gamle danske principper.

I 1868 og 1869 blev der igen holdt grundlovmøder i Skibelund Krat. Temaerne var de velkendte, sønderjydernes sag, danskheden og frihedsrettighederne. Arrangementet var i det ydre som de foregående år. Festpladsen var fint pyntet med blomster og grønt, dannebrogssflagene var hejst. Traditionen med det velkendte, det genkendelige var skabt. Man kom til grundlovmøde i Skibelund Krat for at møde venner og meningsfæller, høre de samme mænd tale om de vel-

kendte emner og synge de danske sange i fællesskab. Møderne havde fået karakter af "vennemøder". Arrangørerne antog med rette, at det var lysten til at samles med venner og meningsfæller, som fik så mange til at komme til grundlovmøde. Møderne var lange, de kunne vare i op mod tre timer, og de blev sluttet af med fællesspisning og dans.

Skibelundforeningens oprettelse

Skibelund Krat var som tidligere nævnt i privat eje, og man lejede hvert år pladsen mod en mindre godtgørelse. Efteråret 1869 blev det pludselig aktuelt at købe festpladsen. Peder Larsen fra Dons, nord for Kolding, ønskede nemlig at rejse en mindesten for Jacob Christian Lindberg i Skibelund. Der blev taget skridt til oprettelsen af et aktieselskab. 42 aktionærer tegnede sig for i alt 50 akti-

Skibelund Krat, det lille hus ved bronzealderhøjen og pavillonen.

Foto: Vejen Lokalhistoriske Arkiv.

er, og den 23. december holdtes den stiftende generalforsamling. Otte aktionærer boede syd for Kongeåen.

Den nyvalgte bestyrelse trak straks i arbejdstøjet. Som noget af det første anskaffede man to flagstænger med tilhørende dannebrogsglag til festpladsen. Få år efter flyttede man festpladsen til en lavning øst for bronzealderhøjen. Her indrettede man et amfiteater. Talerstolen kom til at stå mod syd. Tilhørerne sad dels på træbænke foran talerstolen dels på græsbænke op ad skråningen. Festpladsen er løbende blevet udvidet, første gang i 1894, sidste gang i 1912, hvor den fik sit nuværende udseende.

En tilplantning af Skibelund Krat blev påbegyndt i 1870 med indkøbet af 3250 rødgran og frø af rødgran, fyr og lyngfyr. Med tiden opstod der en skov omkring festpladsen.

Længere udsigter havde det med at få vedtaget love for selskabet. Først på generalforsamlingen i 1883 var man parat til at diskutere love. Selskabet rådede nu over en formue på mere end 500 kr. Grundlovsfesterne gav nemlig overskud. Selskabet var nødt til at tage stilling til, hvad pengene skulle bruges til. På generalforsamlingen i 1884 blev lovene vedtaget. Skibelundforeningen var en realitet. Man var ikke længere aktionær, men lodejer. Lovene er bemærkelsesværdige ved ikke at have en formålsparagraf. Den manglende formålsparagraf kan meget vel skyldes hensynet til lodejerne syd for Kongeåen.

Grundlovsfesterne fra 1870 til Genforeningen

Med købet af Skibelund Krat overtog Skibelundforeningens bestyrelse ansvaret for grundlovsfesternes afhol-

delse. Festerne blev med købet af krattet en del af det økonomiske grundlag for foreningens virke. De skulle gerne give overskud, så krattet løbende kunne forbedres. Der blev nu solgt adgangstegn til festerne, og fællesspisningen blev afskaffet. Mod betaling til foreningen blev beværtningen overladt til en kromand. Et lille hus ved bronzealderhøjens fod var fulgt med i købet, og i 1899 besluttede Skibelundforeningen at søge bevilling for lejerne af huset, så de kunne levere kogende vand med mere til gæsterne. I 1908 opførte Skibelundforeningen en pavillon nær huset og bronzealderhøjen. Pavillonen blev drevet som en afholdsbeværtning fra 1. april til 1. oktober ved en ansat forpagter.

Grundlovsfesterne begyndte midt på eftermiddagen kl. 14 eller kl. 15. Inden talerne underholdt et orkester fra Vejen. Ved talerne fulgte man den fastlagte tradition. Der blev aldrig talt partipolitik, men især i provisorietiden kunne man godt tale om politik. Sønderjydernes sag blev aldrig glemt. I de første mange år var det de samme mennesker, der talte ved festerne. Det var lokale talere. Alle forventede at høre den kloge bonde folketingsmedlem N.J. Termansen, forstander Ludvig Schrøder, højskolelærer Heinrich Nutzhorn og pastor H. Sveistrup tale grundlovsdag i Skibelund. Først hen imod århundredeskiftet blev det almindeligt at indbyde talere fra andre egne af landet.

Mellem talerne var der fællessang. Ofte underholdt Askov Højskoles kor under ledelse af Heinrich Nutzhorn. Hvert år blev der trykt sanghefter til brug ved mødet. Det var især fædrelandssange, der blev sunget i Skibel-

und Krat. Talerne valgte selv sangene, så de knyttede an til talens temaer. Der er i årenes løb blevet sunget rigtig mange sange om sønderjydernes ulykkelige situation, oftest sange, som rummede et håb om en bedre fremtid. En del af sangene var skrevet til lejligheden. Såvel Heinrich Nutzhorn som Poul la Cour har skrevet sange til grundlovsfesterne i Skibelund Krat.

For de deltagende sønderjyder havde fællessangen en ganske særlig betydning. Gennem sangen blev de en del af det danske folkefællesskab. Efter århundredeskiftet, hvor en række sange i Den blå Sangbog blev bortcensureret, voksede fællessangens betydning. Sangen vakte den samme følelse som synet af den dannebrogsbeklædte talerstol og de vajende dan-

ske flag over festpladsen, en længsel efter den tid, hvor man igen kunne synge og flage frit.⁶⁾

Efter eftermiddagens møde var der spisepause. Her kunne mødedeltagerne spise deres medbragte mad eller købe den på stedet. Mødet blev afsluttet med dans. Efter at Poul la Cour i 1878 var kommet til Askov Højskole, blev festerne som regel afsluttet med fyrværkeri.

Vi ved ikke præcist, hvor mange mennesker der deltog i grundlovsfesterne i Skibelund Krat i denne periode. Antallet svingede med vejret og mulighederne for at krydse Kongeåen. Op gennem 1800-tallet lå antallet på omkring 2.000 deltagere for så i årene omkring århundredeskiftet at stige til omkring 4.000, undertiden flere. Mange af deltagerne kom fra

Tilskuerne ved grundlovmødet 1966 i Skibelund Krat.

Foto: Vejen Lokalhitoriske Arkiv.

Foto: Vejen Lokalhistoriske Arkiv.

Tilskuere ved et grundlovmøde i Skibelund Krat i begyndelsen af 1900-tallet.

'sønden å', og de kom, selvom det ikke altid var let.

I 1914 foreslog forstander Jacob Appel på et bestyrelsesmøde, at man undlod at holde grundlovsfesten. Festen ville ikke blive den samme, når sønderjyderne ikke kunne deltage, men han blev nedstemt. Men alle følte, at noget manglede ved grundlovsfesterne under Første Verdenskrig, nemlig vennerne fra 'sønden å'. Grundlovsfesterne under Første Verdenskrig var ikke så festlige som tidligere, og der kom færre deltagere.

Bag grundlovmøderne frem til 1920 lå i høj grad ønsket om at vinde Sønderjylland tilbage til fædrelandet. Midlet var kulturkamp. Grundlovmøderne i Skibelund Krat var i høj grad en del af denne kulturkamp. Talerne var båret af ønsket om at beva-

re og gerne styrke danskheden i Sønderjylland. Det vigtigste våben var modersmålet. For Skibelundforeningens fædre var sproget lig med nationalitet. Mistede sønderjyderne det danske sprog, var kampen tabt. Derfor fik fællessangen så stor betydning. Man troede, at danskheden kunne synges ind i hjerterne. Det endelige mål var, at sønderjyderne skulle stemme landsdelen hjem til Danmark gennem selvbestemmelsesretten, når muligheden herfor viste sig.

Grundlovsfesterne efter Genforeningen

Efter Genforeningen ændrede grundlovmøderne langsomt karakter. Sønderjydernes sag havde ikke længere samme betydning, men møderne fortsatte i samme spor som før 1920.

De var stadig nationale møder, man kunne godt tale om politik, men aldrig om partipolitik. Selve mødet blev holdt om eftermiddagen, og efter en spisepause var der fest.

Talerne blev færre efter Genforeningen. Normen blev nu to, højst tre talere mod tidligere fem, seks, ja sågar syv i enkelte år. Man havde så vidt muligt en taler fra såvel kongeriget som fra det gamle hertugdømme Slesvig. Inden mødet underholdt et orkester fra Vejen, og før, mellem og efter talerne var der fællessang. Det var stadig talerne, der selv valgte sange. Festpladsen var smukt pyntet, og over og foran pavillonen vajede Dannebrog.

Fællessangen fik nye toner efter 1920. Det var stadig fædrelandssange, der blev sunget ved grundlovsfesterne, men temaerne havde skiftet. Yndlingsemnerne blev det smukke danske, helst jyske, landskab og modersmålet. Mere sjældent sang man frihedens pris eller sange, der knyttede direkte an til Sønderjyllands ulykkelige situation.

Aftenfesten fik med tiden større betydning end eftermiddagsmødet. I 1932 besluttede bestyrelsen at anlægge en plæne foran pavillonen til brug for folkedans og sanglege. Folkedans, gymnastikopvisning og sanglege blev faste indslag ved grundlovsfesterne. I 1942 opførte man for første gang teater ved grundlovsfesten. Det var lokale kræfter, som opførte *Der var engang* af Holger Drachmann. Festen blev stadig afsluttet med dans og fyrværkeri. I efterkrigstiden blev det normale, at der kom omkring 2.500 mennesker til eftermiddagsmødet, mens ca. 4.000 deltog i aftenfesten. ■

Noter

- 1) Inge Adriansen, 2003, side 215ff.
- 2) Højskolebladet 1880, nr. 1.
- 3) N.F.S. Grundtvig, citat fra hans oversættelse af Saxo II.121.
- 4) N.F.S. Grundtvig: *Moders navn er en himmelsk lyd*, vers 3.
- 5) Inge Adriansen, 2003, side 220.
- 6) Marie Simonsen, stil om Dannebrog, skrevet sommeren 1920 på Askov Højskole.

Litteratur

Adriansen, Inge: *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000*, bind I-II, København 2003.

Bekker-Nielsen, Tønnes: Skibelund Krat - et grundtvigiansk nationalmonument. I: *Stykvis og delt, 5 essays om Grundtvig og Grundtvigianisme*. Århus 1986.

Christiansen, Palle O. (red.): *Veje til danskheden. Bidrag til den moderne nationale selvforståelse*. Viborg 2005.

Damsholt, Trine: Jeg ser de bøgelyse øer - og dette folk er vort. Om emotionalisering, subjektivering og danske sange. I: *Antropolog* nr. 42, 2000, side 49-67.

Kelstrup, Gudmund: Skibelund. I: *Fra Ribe Amt* 1965, side 160-240.

Schmidt, August F.: Træk af Skibelunds Historie. I: *Sønderjysk Månedsskrift*, 1942.

Kilder

Højskolebladet 1877-1957.

Tiden (Uafhængigt Venstreblad for det sydlige Jylland) 1903-1908.

Folkebladet (Uafhængigt Venstreblad for det sydlige Jylland) 1908-1910.

Folkebladet for Vejen, Brørup og Holsted 1910-.

Skibelundforeningens arkiv.

Rundt om det lokalhistoriske arbejde - De lokalhistoriske årbøger 2011

Af Kim Furdal

Erindringer er moder for store dele af lokalhistorien. Dette gælder også i år. Lokalhistorisk konsulent Kim Furdal har taget temperaturen på resultaterne af det lokalhistoriske arbejde i 2011 og konstaterer, at der også i år er en klar tendens til at fokusere på de sidste knap 100 års lokalhistorie.

Årbøgernes nerve

NÅR MAN SIGER lokalhistoriske årbøger, siger man også erindringer, biografier og slægtshistorie. Forfatteren Ole Sarvig skrev i 1966 en bog med titlen 'Stedet, som ikke er'. Årbøgerne er om noget artikler om steder, som ikke længere er, som de var engang. Personer, som er døde og borte, virksomheder og forretninger, der er forsvundet, eller bygninger og kvarterer, der har undergået betydelige forandringer. Årbøgerne formidler minderne mellem forfatterne og læserne.

Denne tilgang til lokalhistorien har den lokalhistoriske forening i Tønder meget bevidst taget på sig. I 2011 udkom tolvte hefte i serien 'Tønder-erindringer'. Hæftet spænder erhvervs-mæssigt vidt fra Jes Christensens erindringer om sine 48 år ved DSB over Egon Ebbesens fortælling om sit liv som grænsegendarm og toldbetjent til Christian Clausens tilbageblik på et liv som aktivt foreningsmenneske. Mange af tøndererindringerne baserer sig

på interview. Dette er også tilfældet i Toftlund, hvor Lis Mikkelsen har leveret flere interview til årbogen som bl.a. 'Jeg kan ikke forstå, jeg er så gammel', hvor Ingrid Larsen fortæller om sit liv. Kendte og mindre kendte personer kommer på demokratisk vis til orde i årbøgerne.

I årbogen fra Gråsten er en af hovedartiklerne Theodor Grams erindringer om Bækken ved Flensborg Fjord i 1930'erne, 40'erne og 50'erne. Her møder vi bl.a. grænsegendarm Kresten Madsen og Bækken Skole med en lærer, en pedel og en håndgeringslærer på timebasis. Årbogen fra Vojens bringer anden del af Bent Lehrskovs erindringer med Østergade som omdrejningspunkt for historier om huse og beboere. Til denne genre må også henregnes Christian Jensens artikel 'Bagere i Sønderhav', der tager afsæt i hans bedstefars og fars bageri i Sønderhav. På tilsvarende vis er tilgangen til mange emner inden for lokalhistorien 'øjnene, der ser'. Det gælder også i artiklen 'Spejder og tropfører gennem mere end 35 år', som bringes i årbogen fra Hoptrup. Her dækker titlen over et portræt af Mathias Simonsen. I samme genre finder man også Holger Eskildsens artikel 'Købmand Olssons butik', der kan læses i årbogen fra Vonsbæk sogn.

Tidsmæssigt finder vi stadig erindringer, der ligger 70-100 år tilbage, men begrebet 'ældre tid' er unægtelig

Artikler om forretninger i byer og landsbyer, som er forsvundet, er et tilbagevendende emne i mange lokalhistoriske årbøger. I årbogen fra Rødekro 2011 kan man læse Jens Jacobsens artikel "Hjordkærs forretningsliv gennem tiderne". Her finder man bl.a. dette billede af Kirkegade 2 tager af postkortfabrikant C.C. Biehl, formentlig en gang i 1920'erne.

rykket nærmere nutiden i disse år. I årbogen fra Øster Lindet kan man bl.a. læse om Peter Marschalls konfirurationsforberedelser under Besættelsen. Årbogen fra Halk-Hejsager bringer Erik Snitkjærs erindringer 'Landsbyliv i halvtredserne'. Og den efterlader ingen tvivl om, hvor store forandringer samfundet har gennemlevet de sidste godt 60 år. Som han bl.a. fortæller: "De færreste i dag forestiller sig, at vi dengang, når vi tog hjemmefra, altid måtte have rationeringsmærker med i bagagen". Her er et personligt udsyn og perspektiv, som gør artiklen værd at læse langt uden for Halk-Hejsager. Lokalhistorisk forening for Rødekro bringer Flemming Cornelsens erin-

dringer om tiden som landpost fra 1971 til 2007, og i samme årbog kan man finde Bjarne Andresens erindringer fra barndommen i Rødekro. Han er født i 1956 og fortæller om bl.a. 'daleren', indvielsen af Amber Sko og knallerter af mærket Puck. Det sidste dog uden at komme nærmere ind på, om han var til Puck Maxi eller tregears Puck. Anmelderen må se i øjnene, at han selv er begyndt at blive historie. Og i 'Æ Hjuulspor' fortæller Anette Meier Møller om en rejse til Australien som led i hendes studier til sygeplejerske. Intet er så internationalt som lokalhistorie, sagde min specialevejleder i historie altid, og man må give ham ret, selv om det må ryste dem, som

forbinder lokalhistorie med historie om deres hjemstavn.

Sommerhuset er et frirum, hvor det moderne menneske kan klæde sig uden hensyn til det omgivende samfund og i øvrigt handle helt anderledes end i sin helårsbolig, hvor der på mange måder er helt andre stramme regler. I årbogen for Årøsund fortæller Else Egholm om sine forældres og farfars sommerhus 'Svalereden'. Det er blevet til en artikel om ferieminder, så man godt kan forstå, når hun slutter af med ordene: "Det har været hyggeligt i tankerne at være i Årøsund igen".

I 1880'erne begyndte produktionen af postkortserien 'Gruß aus', som i perioden frem til udbruddet af Første

Verdenskrig blev en kolossal succes i Tyskland, og som på samme tid markerede Tysklands enhed og forskellighed. Nogle af disse kort finder man også i årbogen fra Skærbæk med titlen 'Med hilsen fra Skærbæk - for 100 år siden' skrevet af Lars Krucov Detlef og H.E. Sørensen. Det er et af historiens bemærkelsesværdige sammentræf, at de første par årtier af det tyvende århundrede blev storhedstid for såvel postkortet som Heimatschutz-bevægelsen i Tyskland.

Søfolk, brandmænd, sportsfolk og andet godtfolk

Årbøgerne kommer vidt omkring i næsten helt bogstaveligste forstand.

Den nye Fjordvej, som blev anlagt i midten af 1930'erne, spiller en rolle i Theodor Grams artikel om Bækken i perioden 1930'erne - 1950'erne. Her er man i gang med anlæggelsen af vejen.

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

Årbogen 'Det gamle Løjt' bringer en række artikler om søfart og skibsværfter, som bl.a. F. Holm-Petersens artikel 'Skibe, værfter og fjernøstlig fart fra Aabenraa'. Jeg er dog ikke tilhænger af, at man genoptrykker en artikel fra 1982 i samme årsskrift, og så kan man til tider sidde inde med den opfattelse, at det mere handler om Aabenraa end om Løjt.

De frivillige brandværn og brandfolk er godt stof i Sønderjylland. Værnene blev oprettet fra slutningen af 1800-tallet, men inden for de seneste årtier er de også blevet emblemer for det særligt sønderjyske. I årbogen fra Ensted kan man læse Erling Knudsens artikel 'Stubbæk Frivillige Brandværn', mens Ellen Jensen i årbogen for Felsted fortæller om brandværnskonerne. Titlen til trods fylder konerne dog meget lidt i artiklen.

Årsskriftet udgivet af Lokalhistorisk Forening for Nordborg-området er en af de helt nye på lokalhistoriens firmament. I anden årgang er det især lokalhistoriens 'grand old man' i Nordborg, Erik Manthei Nielsen, som kommer til orde. Det er bl.a. blevet til en artikel om foreningslivet i Nordborg, hvor man kan stifte bekendtskab med foreninger som 'Harmonie', 'Konkordia' og Nordborg Sangforening. De færreste tænker over det i dag, men Coop startede i Danmark som en brugsforening. I 2011 lukkede Dagli' Brugsen i Løgumgårde, og i den anledning har Vagn Lauritzen skrevet en artikel om Nørre Løgum Sogns Brugsforening 1920-2011, som man kan læse i årsskriftet for Løgumkloster.

Idrætten er en sjælden gæst i årbøgerne, og det er derfor godt, at årsskriftet fra Hejls-Hejlsminde med titlen 'Idrætsliv i Hejls 1869-1966' er det

første af to temahefter om idrætslivet. Idrætten spiller i dag en så stor rolle i samfundslivet, at det også bør afspejle sig i den lokalhistoriske litteratur. Men det er idrætshistoriens store problem, at de, som dyrker idræt, ofte ikke interesserer sig for lokalhistorie, og de, som interesserer sig for lokalhistorie, ofte ikke interesserer sig for idræt.

Det er 250 år siden, at de sydtyske kolonister kom til hertugdømmerne, hvilket er blevet markeret syd for grænsen med bl.a. en bogudgivelse, som også medtager de kolonier, der blev etableret lige nord for den nuværende grænse. I Sønderjylland har man ikke mærket meget til denne del af historien, der er blevet markeret i Sydslesvig, men årsskriftet for Tinglev bringer en artikel om de kolonister, der kom til egnen. Desværre har man ikke ønsket at bringe navnet på artiklens forfatter.

I 1945 var det tyske flygtninge, der kom til landet i månederne omkring Befrielsen. Den danske behandling af de stærkt medtagne flygtninge har gennem de seneste år været genstand for betydelig diskussion. Nu bidrager arkivar Leif Hansen Nielsen til diskussionen med artiklen 'Tyske flygtninge i Aabenraa 1945-1947', som bringes i 'Historier fra Bybakken'. Artiklen beskriver ikke alene den vanskelige situation med husning af de mange flygtninge, men også at det var strabadserne på vejen til Danmark og ikke manglen på pleje i Danmark, som var årsagen til de mange dødsfald blandt flygtningene. De tyske flygtninge er også genstand for to artikler i årbogen for Jegerup, hvor Aage Gram og Ellen L. Petersen beskæftiger sig med den tyske flygtningelejr 66-11 på den tyske skole i Sommersted.

1950'erne rykker ind i historien med 1960'erne lige i hælene. Dermed har de små grå Fergusoner også fået stigende lokalhistorisk interesse.

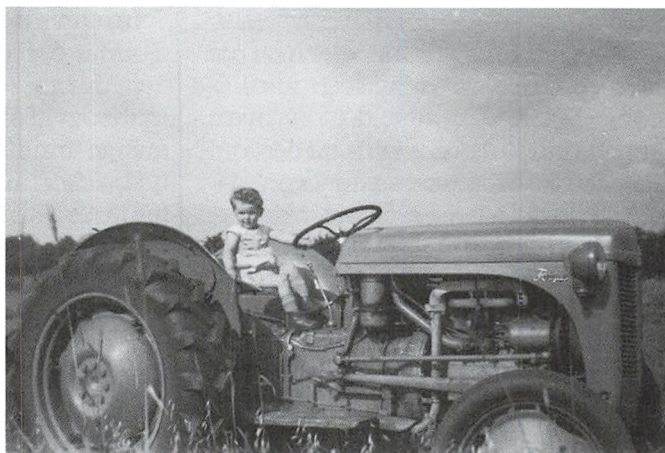

Foto: Privat.

Årsskrifterne kommer vidt omkring, men det hører til sjældenhederne, at vi stifter bekendtskab med en healer, der kan helbrede dyr. Desværre får vi ikke hans navn, men han var tysker og boede på den ejendom, som senere blev Hans Bekkers hjem, og sidstnævnte har selv oplevet disse underfulde tilfælde af helbredelse. Historien er god nok og kan læses i årbogen for Bevtoft og omegn.

Tilbage til historien

Den ældste historie, og det vil i denne sammenhæng sige den del af historien, som er mere end 70-100 år gammel, er mildt sagt ikke årsskrifternes stærkeste side. Mere onskabsfulde tunger kunne med en vis ret hævde, at det knapt er historie, når perspektivet ikke rækker længere tilbage, end mindet og hukommelsen rækker. Personligt synes jeg, at det er et åbenlyst problem. Væsentlige fænomener i lokalsamfundet er resultater af forandringer, der har fundet sted længere tilbage i historien. Tænk blot på reformationen, landboreformerne og de Slesvigske Krige. Hvis den generelle historie ikke gik længere tilbage end

slutningen af 1800-tallet, ville vi overhovedet ikke have en dybere forståelse af vores kristendom, landbrugets organisering og landbrugslandskabet endside de nationale forhold i grænselandet. I det perspektiv er det trist, at årbøgerne yderst sjældent tager på en længere rejse tilbage i tiden, men stopper så tidligt.

Der er dog undtagelser. I årsskriftet fra Augustenborg kan man læse Poul Krogs artikel 'Augustenborg Slot som lazaret 1864' om forholdene på hærens største lazaret. Med tidens bedøvelsesteknologi og amputatorteknik krævede det foruden en dygtig læge en hel del held for at overleve, så det var ikke uden grund, at lazarettet ud over linned og bandage også modtog 5.000 trykte bibelord. Krigen i 1864 er også omdrejningspunkt for Peter Petersen Paulsens erindringer om tilbagetoget fra Dannevirke, som bringes i årsskriftet fra Hørup Sogn. Herefter følger Anton Marckmanns artikel 'Høruphav under krigen i 1864' om Høruphav som udskebningssted for de danske tropper efter preussernes overgang til Als. Så man står godt rustet i Hørup

Sogn til det store 'jubilæumsår' 2014.

'Langs Fjord og Dam' er en af de årbøger, som plejer den ældste lokalhistorie. Det er også tilfældet i år, hvor Ane Schmidt Eskildsen fortæller om den danske videnskabsmand von Havens besøg i Haderslev i 1761. Von Haven blev kendt som en del af ekspeditionen til Mellemøsten med Carsten Niebuhr, der mest er kendt fra Thorkild Hansens bog 'Det lykkelige Arabien'.

Arkæologien er en yderst sjælden gæst i de lokalhistoriske årbøger, men i 'Langs Fjord og Dam' kan man også finde arkæolog Anders Hartvigs artikel 'Nye udgravninger ved Starup kirke'. I årbogen for Sundeved finder man Gunnar Solvangs artikel 'Oldtidssamlingen fra Baaslund' med undertitlen 'En amatørarkæologs feltarbejde på

Sottrupmark i 1950'erne'. Den unge Gunnar Solvang havde allerede som 5-6 årig sans for spånerne i den danske jord, og gennem årene blev det til mange fund. I 1961 blev samlingen nedpakket, men nu folder han den ud for læserne.

Set og sket

Flere af de lokalhistoriske arkiver gør også et stort arbejde med aviser og saks for at bevare store og små begivenheder for eftertiden. Årbogen for Klipleve bringer en stor afdeling med avisklip fra 'Hejmdal' 1911 og 'JydskeTidende' 1961, mens årsskriftet fra Ensted bringer avisudklip vedrørende sognet fra de samme år. Årbogen for Hoptrup sogn bringer som tidligere år 'nyheder' for 100, 75, 50 og 25 år siden,

Tyske flygtninge i slutningen af Anden Verdenskrig og umiddelbart efter har fået stigende lokalhistorisk interesse. I 'Historier fra Bybakken' kan man læse Leif Hansen Nielsens artikel 'Tyske flygtninge i Aabenraa 1945-1947', der bl.a. konstaterer, at de mange dødsfald blandt flygtningene ikke skyldtes mangel på pleje, men strabadser under flugten.

Foto: Privat.

mens 'Æ Hjuulspor' er en blandt flere lokalhistoriske årbøger, som bringer en artikel om årets gang i foreningens dækningsområde, som et lokalt supplement til Politikens hæderkronede årbog 'Hvem Hvad Hvor'. Årbogen fra Starup bringer 'Pluk fra aviserne' desværre uden at angive fra hvilket år, men man må gå ud fra, at det drejer sig om nyheder fra 2011.

Så lidt fra vor egen verden

Hovedparten af de lokalhistoriske foreninger i Sønderjylland blev dannet op gennem 1980'erne, men enkelte foreninger har en historie, som rækker længere bagud. En af disse med rødder i mellemkrigsårenes hjemstavnsbevægelse og kredsen omkring Rødding Højskole er Skodborg Sogns Hjemstavnsforening. I januar 2012 fyldte foreningen 70 år, og i den anledning har Kirsten Fynbo og Ellen Jensen skrevet om foreningens historie i årbogen fra Rødding.

En hilsen fra den lokalhistoriske arbejdsmark

Som de tidligere år er årsskrifterne for 2011 også rige på erindringer. Valget er derfor faldet på Johannes Hansens 'Erindringer fra tiden på teglværket', som blev bragt i 'Skrift for Lokalhistorisk Forening for Sundeved 2011'. Erindringerne er en kraftig beskåret udgave, der er redigeret af Jørgen Schmidt i 2002. Den fulde udgave kan findes på arkivet for Sundeved i Avnbøl. "Når jeg som stor dreng så min far komme forslæbt hjem fra teglværket ved 18-tiden, lovede jeg mig selv mange gange, at jeg aldrig ville være teglværksslave". Sådan starter erindringerne, og efter endt læsning er man ikke i tvivl om, hvorfor det kun blev til 15

år som 'teglværksslave'. Et dybt personligt bidrag til den sønderjyske teglværkshistorie, som fortjener at komme ud til månedsskriftets læsere. Vi takker redaktionen for, at vi har måttet bringe erindringerne i 'Sønderjysk Månedsskrift'.

Indleverede årbøger

Årsskrift. Lokalhistorisk Arkiv for *Augustenburg* og omegn - 2012. 40 sider.
Festskrift 2012. Jubilæumsudgave 25 år. Lokalhistoriske Arkiv for *Bevtoft* og omegn: Årsskrift aktuelt fra arkivet. 2012. 28 sider.
Historisk årbog for *Bov* og *Holbøl* sogne. 34. årgang, 2011. 82 sider.
Æ Hjuulspor. 9. årgang 2011. Udg. af Lokalhistorisk Arkiv i *Bredebro*. 70 sider.
Egen sogns Lokalhistoriske Forening. Årsskrift 2011. 48 sider.
Årsskrift 2011. *Ensted* sogns Lokalhistoriske Forening. 2011. 64 sider.
Historisk årbog for *Felsted* sogn. Nr. 29, 2011. 102 sider.
Årsskrift 2011. Historisk Forening for *Graasten* by og egn. Nr. 37, 2011. 68 sider.
Langs Fjord og Dam. Lokalhistorie omkring *Haderslev*. Forlaget Gam-melting 2011. 97 sider.
Gammelt Nyt. *Halk-Hejsager* Lokalhistoriske Forening. 13. årgang, 2011. 48 sider.
Idrætsliv i *Hejls* 1869-1966. Årsskrift 2011. Lokalhistorisk Forening og Arkiv for *Hejls-Hejlsminde*. 76 sider.
Hoptrup Sogns Lokalhistoriske Forening. 28. årgang 2011. 48 sider.
Hørup. Årsskrift nr. 30 - 2012. 40 sider.
Lokalhistorisk Forening for *Jegerup* Sogn 2011. 63 sider.
Fra *Klipleve* sogn. Lokalhistorisk Fore-

I en tid, hvor stedet bliver tyndet ud for funktioner, vokser interessen for de små forskelle, der gør ens egen hjemstavn til noget ganske særligt. Dette gælder bl.a. de frivillige brandværn, som oplever en stigende lokalhistorisk interesse. Tidligere var de frivillige brandværn organisationer, der slukkede brande. Nu er de også tegn på det særligt sønderjyske. Her er det brandværnet i Løjt foran den tyske kro.

ning 2011. 72 sider.

Historisk forening for *Løgumkloster*
Kommune. Årsskrift 2012. 40 sider.

Det gamle Løjt. Bind 30, 2011. 84 sider.

Årsskrift 2012. Udgivet af Lokalhistorisk Forening for *Nordborg-området*. 52 sider.

Historisk Årbog for *Rødding-Egnen*
2011. 109 sider.

Lokalhistorisk Forening. *Rødekro*
2011. 152 sider.

Med hilsen fra *Skærbæk* - for 100 år siden. Fra *Skærbækegnens Fortid*. Nr. 26, 2012. 24 sider.

Starup Sogns Lokalhistoriske Arkivforening 2011. 20 sider.

Skrift for Lokalhistorisk Forening for *Sundeved* 2011. 87 sider.

Lokalhistorisk forening for *Tinglev*

Kommune, 2011. 16 sider.

Toftlund lokalhistoriske Forening. Årsskrift 2012. Årgang 6, 2012. 59 sider.

Tønder-erindringer XII, 2011. Udg. af Lokalhistorisk Arkiv for *Gl.-Tønder*
Kommune. 2011. 48 sider.

Årbog 2011 for Lokalhistorisk Forening for *Vojens-området*. 25. årgang. 68 sider.

Lokalhistorisk Forening for *Vonsbæk Sogn*. Årsskrift, 8. årgang, 2011. 27 sider.

Glimt. Fra *Øster Lindet* sogns historie. Nr. 25, 2011. 20 sider.

Historier fra *Bybakken*. Årsskrift for *Aabenraa Byhistoriske Forening*. 2011. 65 sider.

Aarøsund Lokalhistoriske Arkivforening 2011-2012. 2012. 60 sider.

Min tid som teglværkslave

Af Johannes Hansen

I årskriftet for Lokalhistorisk Forening for Sundeved 2011 kan man bl.a. finde Johannes Hansens erindringer fra hans tid som teglværksarbejder eller, som han selv udtrykker det, 'teglværksslave'. Det er en meget personlig beretning om livet og arbejdet som teglværksarbejder. Erindringerne er en forkortet og redigeret udgave, men kan læses i den fulde længde på foreningens arkiv i Avnbøl. Redaktionen takker Lokalhistorisk Forening for Sundeved for, at vi må bringe erindringerne i Sønderjysk Månedsskrift.

NÅR JEG SOM STOR DRENG så min far komme forslæbt hjem fra teglværket ved 18-tiden, lovede jeg mig selv mange gange, at jeg aldrig ville være teglværkslave. Så langt, jeg kan huske tilbage, har min far arbejdet på et teglværk, og da var arbejdsdagens længde meget længere end nu til dags (1983).

Jeg husker endnu, når mine forældre havde sovet over sig om morgenen. Far fór bandende rundt i køkkenet, medens han samlede sin pibe og tobak sammen, og mor skyndsomt smurte en madpakke. Så fik far et stykke franskbrød stukket i hånden, som han spiste af, mens han trak cyklen de første 500 meter op ad bakken. En sådan morgen hen imod kl. 6, og inden vi børn skulle stå op for at nå skolen kl. 7, skulle vi nok vare os for at vise os i køkkenet, før far var borte.

Far oplevede i slutningen af sin arbejdstid, at arbejdsugen kom ned på

48 timer, fastsat ved en arbejdsoverenskomst.

Mit forsæt om aldrig at blive teglværksarbejder kunne ikke holde til tidens krav, for der var simpelthen ikke andet alternativ til landbrugsarbejdet. Min første plads som gift fodermester på 'Overskov' fra december 1949 til majdag 1950 var meget mislykket, og min far skaffede mig arbejde på Tornskov Teglværk ved Skodsbøl.

Fra lergraven kom leret ind og tipedes af i et stort bassin, som var delt i to dele af en stor valse. Her bestod mit arbejde i at skovle leret op i valsen og overøse det med vand. Herfra blev leret behandlet til det, de kaldte 'håndstrøgne sten'. Arbejdet ved maskinen var akkordarbejde, og vi kunne nok tjene 30-50 øre ekstra i timen i den tid, vi var beskæftiget der. Der var bare ikke plads nok til, at maskinen kunne køre hele dagen, så det begrænsede ugelønnen, da vi indimellem måtte hjælpe til med at læsse bilerne til en timeløn på 2,85 kr. Arbejdet kunne give omkring 150 kr. for en 48 timers uge. En 45 timers uge blev først gennemført sidst i 1950'erne.

Sidst på sommeren 1950 brændte Tornskov Teglværk dog ikke mere, end at produktionen kunne fortsætte.

Da jeg henvendte mig om arbejde i foråret 1951, fik jeg et henholdende svar, og omkring 1. april søgte jeg arbejde på Iller Teglværk, som nu er Cathrinesmindes Teglværksmuseum. Jeg fik lovning om arbejde, lige så snart man kunne komme i gang, og

sidst på måneden startede jeg på min nye arbejdsplads. Sammen med en kollega skulle jeg 'sætte af', som det hed i fagsproget. Når de rå sten kom ud af maskinen, blev de sat over på små sporvogne, som kørtes ud i tørreladerne, hvor de skulle sættes over på tørrehylderne. Efter en tørretid på en 4-5 dage, kom en dame og rejste dem op på højkant, og dér blev de stående, indtil de var tørre og tjenlige til at komme i ovnen. Det var slet ikke så nemt at køre de små sporvogne, og i begyndelsen voldte det mig store problemer at komme ret på og af drejeskiverne. Det var kun få centimeter, det drejede sig om, ellers løb vognen ved siden af sporet. For mine 'gamle' kollegaer, som havde års erfaring, var det nemt nok, men nu var det altid mig, der var skyld i forsinkelserne. Bare et halvt minut var nok til, at maskinen måtte stoppes, når en tom vogn ikke kom frem til tiden. Mine kollegaer var ældre folk, som tog det stille og roligt, og var maskinen stoppet alligevel, kom de tit hen og hjalp med at få min vogn på sporet igen.

Men det var meget hårdt at komme i gang igen efter seks måneders arbejdsløshed. Aldrig i livet har jeg været så træt som efter de første dages arbejde. Det var af stor betydning at være hurtig til bens, for når man skulle læsse af, stod vognen på sporet for enden af hylderne. Der skulle løbes 8-10 meter ind i gangen med hvert kast (et kast var tre sten, og der var 24 kast på et læs), så enhver kan forstå, at jeg var træt, når det kom til fyraften.

Ved fyraften de første dage kunne jeg ikke løfte benet op over sadlen på min cykel, men måtte lægge den ned på siden for at komme op på den. Når

jeg kom hjem, kunne jeg ikke løfte benene op over dørtrinnet uden at tage hænderne til hjælp. Det var dog ikke muligt at tjene mange penge på Iller Teglværk, da folkene i lergraven, som før nævnt, var ældre mennesker. De var lige så interesserede i en fridag af og til som at tjene en stor ugeløn. Havde vi arbejdet uden afbrydelser i en hel uge, skulle vi gå seks karensgage, inden vi igen kunne få dagpenge fra fagforeningen. Derfor gjaldt det om at stoppe lige så snart, der var en lejlighed til det, og det var der kun, når det var regnvejrs, så lige så snart, der kom den mindste byge, stoppede de. Ved maskinen var der kun ler til en lille times tid, så var leret brugt op. Derfor sagde jeg op og flyttede til Gråsten Teglværk midt i sæsonen 1952. Det kom jeg senere til at fortryde. Til Iller var der kun ti minutters cykeltur, til Gråsten tog det en hel time. Her kom jeg til at arbejde sammen med unge mennesker, som var født og opvokset på teglværkerne, og for dem gjaldt det kun om at tjene penge. Det med at tage hensyn til kollegaerne kendte de ikke, og kunne de få én til at gå bag af dansen, blev vedkommende bare grinet ud og set ned på. Derfor stoppede jeg, da sæsonen 1953 var slut, for mine tanker kredsede stadig om ikke at vedblive at være teglværksslave alle mine dage.

I foråret 1954 blev vi opsagt i huset ved Iller Strand, og jeg søgte igen en fodermesterplads ved landbruget. Vi var heldige at få en god plads som gifte fodermesterfolk i fire år på 'Holmbogård' i Ullerup fra den 1. maj 1954 til den 1. maj 1958, og så boede vi yderligere et år i huset.

I sommeren 1958 arbejdede jeg en

kort overgang for murermester Skov i Ullerup. Da kom en nabo, Chr. Christensen, og spurgte, om jeg kunne tænke mig at få arbejde på Vesterled Teglværk ved Nybøl. Efter flere dage med store betænkeligheder, sagde jeg ja til tilbuddet og tog med, og det blev indledningen til min længste periode som teglværksarbejder. Trods slid og slæb er det fra Vesterled Teglværk, jeg har de sjoveste og bedste minder og oplevelser. Den første, jeg mødte på min nye arbejdsplads, var en ældre, ordknap mand på omkring 50 år (jeg var selv 34-35 år dengang), og jeg spurgte: "Er det hos 'Frederik' i e Vesten?" Svaret var klart nej, det var hos "Andress i e Vesten", men det var i hvert fald her, jeg skal være! Han

vidste, at jeg skulle komme. Frederik var navnet på den forrige ejer, og medens jeg var der, gik teglværket igen over til en Frederik, og nu er det snart tid til at skifte til en ny Andreas.

Min første periode på 'Vesterled' blev kun kort. Allerede i august 1958 tog jeg arbejde på Danfoss, da der var blevet oprettet en forbindelse over Ballebro-Hardeshøj med rutebilforbindelse til fabrikken. Allerede i foråret 1959 tog jeg tilbage til Vesterled Teglværk, da jeg var i gang med at søge lån til en landarbejderbolig, og det blev kun givet til landbrugs- og teglværksarbejdere. Da jeg kom for at søge arbejde anden gang, sagde de nødtvunget ja; de var sure over, at jeg havde sagt op midt i sæsonen året i

Livet som teglværksarbejder var præget af hårdt fysisk arbejde, så efter dagens dont var der ikke det store overskud til familielivet. Her er arbejdere i gang med gravning af ler på Cathrinesminde i 1957.

Foto: Museum Sønderjylland - Cathrinesminde Teglværk.

forvejen. Da Danfoss søgte mange folk dengang, forbedrede det også indirekte arbejdsforholdene for arbejderne på teglværkerne.

På Vesterled Teglværk blev der brugt en traktor til at køre leret ind fra lergraven, den blev ført af 'Lille (Jehova) Jørgen'. Han var noget for sig selv og en lun fyr, der ikke rigtig dueede til andet end at køre traktor; men han var dygtig til at få det gamle køretøj til at lystre, da han kendte det ud og ind. Indimellem skulle sporene i lergraven flyttes. Det skete som regel i regnvejr, for da blev det så

smattet og pløret, at Jørgen ikke kunne holde vognene på sporet. Så kom der ingen ler ind til maskinen, og alle mand blev ledige. Så blev alle mand beordret ud for at flytte sporet. Engang havde vi, 5-6 mand, fået rigtig fat i et sådant spor, da formanden, altid kaldet 'Meste', opdagede, at Jørgen stadig stod med hænderne i lommen. Han råbte: "Jøn, så tag da fat for satan". Jørgen lod sig ikke bringe ud af fatningen og svarede lige så stille: "Dæ ka æ itt!" Mester spurgte: "Hvorfor kan du ikke det?" "Æ hæ e hænne i e fekk". En anden gang var Jørgen

Foto: Museum Sønderjylland - Cathrinesminde Teglværk.

blevet sat til at 'trække af', dvs. fjerne de tørrede rør eller sten fra hylderne, og det var han meget langsom til. Mester kom forbi og råbte: "Jøn, du tjener fanden gale mig ikke til salt til brødet ved det der". Jørgen lod sig ikke anfægte og svarede sindig: "Så spiss æ et urren".

Når leret kom ind fra lergraven, blev det tippet af i 'besikkeren', en stor beholder med en valse i bunden. Her blev de forskellige slags ler blandet og tilsat vand og savsmuld, alt efter hvilke slags sten, der skulle laves, og det var mit job at passe besikke-

ren. Herfra fortsatte leret via et transportbånd til en udskillervalse, hvor større sten blev skilt fra, hvorefter leret kom til en mindre valse, hvor de mindre sten blev knust for så at fortsætte ned i en slags turbine. Herfra blev leret ved hjælp af en snegl presset ud gennem 'kanonen' i form af en lang, sammenpresset, firkantet pølse i murstensstørrelse. Herved er leret nået frem til afskærrerbordet, som kaldes 'stolen'. Her stod 'E Stolmand' og læssede stenene over på en trillebør, lige så hurtigt som de kom ud af kanonen, og det skete med en fart af 2-3 kast i minuttet. Det tog ikke lang tid at læsse en af de specielle trillebøre til dét formål, og der kunne stå 10 eller 12 kast på dem. Så var der tre 'afsættere', som hurtigst muligt skulle fjerne den fyldte trillebør, hvorefter stolmanden hurtigt skulle nå at trække en tom bør til. Alt dette

Vesterled Teglværk.

skulle foregå hurtigere, end jeg kan fortælle om det. Det første halve år, jeg var på Vesterled, var Chr. Christensen, Ullerup, stolmand. Han var den dygtigste af os til det arbejde.

En overgang fik jeg lov til forsøge mig på den plads, men det kunne jeg slet ikke klare og var glad, da jeg slap for det igen.

Til trods for at man som 'afsætter' måtte løbe i skarpt trav hele dagen, så havde vi da en masse sjov indimellem. Vi hittede på mange ting for at forsinke hverandre så meget, at stolmanden måtte standse maskinen. Det gav et lille hvil til en pibe tobak, og uden at én selv var skyld i forsinkelsen. En af de forsinkelser, der blev brugt, var at flytte eller fjerne det mærke, som enhver havde lagt for enden af den gang, vi skulle løbe igennem. Inden man opdagede det, var forsinkelsen allerede opstået, og medens man bandede over det, morede kollegaerne sig. Det værste, der kunne ske, var, når man væltede med et læs og måtte fragte læsset tilbage til 'omformning' i maskinen. Det værste ved afsætterjobbet var at sætte drænrør på hylder i op til 2,5 meters højde langs ydervæggen af ringovnen. Varmen herfra tørrede rørene hurtigt, og særligt om foråret og efteråret måtte disse hylder fyldes i ca. hver anden uge.

Ovnen var 3-4 meter høj, og derop førte en ca. 20 meter lang sliske, og her skulle vi også trille op med fyldte børe med rør. Det kunne godt være et hårdt job, når vi skulle derop med et læs hver 10. til 15. minut. Vi kunne ikke køre derop ved egen kraft og måtte have hjælp. Det var som regel en dame, som fik det job. Hun slog en krog i en ståltråd, som var fæstnet

foran på børen, og løb så foran med os på slæb. Det var heller ikke nogen let bestilling for hende; når hun havde trukket et læs op, skulle hun skynde sig ned efter det næste. Det hændte også at, 'Lille Jørgen' blev spændt for, men han løb ikke hurtigere, end det passede ham, og vi havde tit på fornemmelsen, at det var os, der skulle skubbe ham op ad slisken, og ikke Jørgen der trak. Det gik meget bedre, når Matilde trak, for hun skånedes ikke selv.

Når der blev lavet drænrør, skulle der også stå en dame på hver side af kanonen og jage en træprop ind i enderne af hvert rør for at udglatte kanterne. Proppen skulle passe helt nøje ind i hullet på rørene, det kaldtes 'at proppe'. Mesters kone, Trine, blev 74 år, inden hun holdt med at proppe.

Senere fik vi en slags elevator til at løfte trillebørene op på ovnen. En dag var jeg ved at køre rør ned fra ovnen og trak børen baglæns ud på elevatoren. Desværre var den nede, og jeg faldt de ca. tre meter ned. Det var et under, at der aldrig skete alvorlige ulykker, når f.eks. en trillebør rør blev kørt lige ud i luften, fordi elevatoren ikke var i den stilling, man mente, så rør og trillebør faldt ned og smadredes til pindebrænde.

Kresten husker jeg bedst som 'ovnarbejder' med tømning af de færdigbrændte sten eller rør i den varme ringovn. Jeg kan endnu se Kresten for mig komme svingende med trillebøren ud på gårdspladsen, fuld af rør så højt, at han næsten ikke kunne se over læsset. Hvad enten det regnede eller sneede, kom Kresten kun iført bukser og undertrøje, lige inde fra 40-50 graders varme, og det tog ca. fem minutter at læsse af. I ovnen arbejdede

De færdige teglsten lastes på skib, som var den letteste transportform inden lastbilerne tog over i midten af det tyvende århundrede. Her er man i gang med at laste tegl på Grønland.

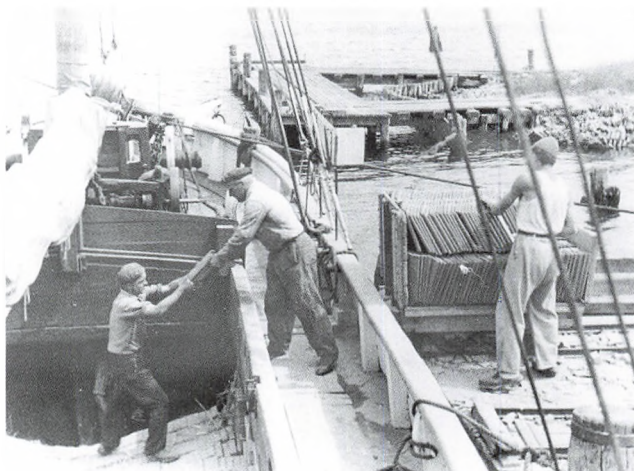

Foto: Museum Sønderjylland – Cathrinesminde Teglværk.

de der altid to mand med tømningen, og i den anden ende arbejdede to mand med opfyldningen af de tørrede sten eller rør inden brændingen.

Der blev lavet mange drænrør på Vesterled, lige fra to- til ottetommers, og i mange år stod hele pladsen foran teglværket fyldt med rør.

En enkelt af vores kollegaer kunne være meget hidsig og terroriserede hele teglværket, og vi kunne blive meget uenige om småting. Engang blev jeg også rasende på ham. Vi fik fat i kraven på hinanden og var på vej ned i en stak pløre, som lå ved siden af maskinen, da Kresten kom ilende og skilte os ad.

Jeg vil også omtale en anden kollega, som kunne blive meget hidsig indimellem. Han var en dygtig arbejdsmand, og han blev ligesom jeg brugt og misbrugt alle steder, og jeg syntes tit, at ledelsen behandlede ham simpelt. En dag sagde han: "Jeg er satan mig så træt, at jeg hverken kan sove dag eller nat". Da var der én, der svarede ham: "Ja, men du skal da heller ikke sove om dagen". Var han

ikke rasende før, så blev han det nu. Han forlod teglværket efter en uoverensstemmelse med ledelsen. Mærkeligt nok blev han den eneste nogensinde, der fik medhold blandt sine kollegaer, dog kun i det skjulte og aldrig i form af protester over for ledelsen.

Kedde var ledelsens højre hånd. Han blev altid først spurgt og kunne vælge det job, som han syntes bedst om. I flere år passede han besikkeren, og det blev regnet for en slags driverjob. Det var også ham, som først fik tilbudt overarbejde, men til gengæld sagde han aldrig nej. Det skabte tit misundelse blandt kollegaerne. Da Kedde gik på efterløn, havde han været på Vesterled i 40 år.

Mester var en hård hund, og han skånedes ikke sig selv og gik ikke af vejen for hverken kulde eller pløre, og han skånedes heller ikke os, og min beskrivelse af Mester bliver kun som arbejderens syn på en overordnet. Tit, når vi satte drænrør til tørring oppe på ovnen, og de gule sten skulle 'brændes tilbage', som det hed, for at få den gule farve frem, blev der luk-

Oprindeligt var det eneste reelle alternativ til teglværksarbejdet landbruget, men med Danfoss' vækst kom der en ny stor arbejdsplads, som tilmed betalte bedre.

ket for aftrækket i en halv times tid, så røgen gik bagud, og den gul-grønne røg kom op af alle fyrhullerne. Da var det ikke sjovt at læsse af deroppe. Hvis vi klagede til Mester over den generende røg, gik han bare en tur rundt deroppe og lod som om, røgen ikke generede ham det mindste.

Som tiden gik, skred moderniseringen af teglværket hurtigt frem, og de gamle arbejdspladser forsvandt. Trillebørene og afsætterne blev udskiftet med transportable hylder, som blev flyttet ved hjælp af en hjemmelavet truck. Det krævede cementgulve i alle laderne, og så blev det mit job at hjælpe murerne med at lægge gulve. Efterhånden blev jeg altnuligmand, og det meste af dagen gik med at læsse biler

med håndkraft. 2 og 2,5 tommers rør kunne læsses med en firtandet greb. Større rør måtte læsses med hænderne, og tit har skindet på fingrene været slemt flået efter læsning af et par biler. Jeg fik da smeden til at lave en tretandet greb til tretommers rør. Murstene læssede vi med en ottestensklemme op på bilen. Her stod chaufføren og et par mand mere og satte stenene over på den anden siden af vognen. Op gennem 1960'erne havde teglværkerne stor eksport af rør og sten til Norge fra havnen i Gråsten, så fra 1964 til 1968 havde jeg næsten fast havnearbejde dér. I sommertiden kunne der godt gå to og tre uger, uden at jeg var på teglværket.

Sommeren 1968 var det slut med

havnearbejdet, og jeg blev trukket hjem. Det var jeg meget ked af, men affandt mig med min skæbne. I mellemtiden havde man fået truck på teglværket til at læsse bilerne. Nu var det kun drænrørene, som skulle læs- ses med håndkraft. Jeg blev sat til at hjælpe i ovnen og kunne mærke, at dér skulle jeg blive. Da jeg aldrig havde kunnet klare mig ved ovnarbejdet, var jeg altid en hel eller halv time senere færdig end normalt, og jeg kunne mærke kollegaernes modvilje ved, at jeg var der. En dag sagde jeg til Mester, at hvis jeg skulle i ovnen igen i morgen, kom jeg ikke mere. Han lo-

vede mig, at jeg skulle slippe for ovnen, men kun ugen ud, og det blev så slutningen på 15 år som teglværks- slave.

Jeg har aldrig siden savnet tegl- værksarbejdet. Kammeratskab eksisterede ikke, og jeg har tit hørt om en mand, der blev fyret, at kollegaerne sagde: "Ja, men han duede heller ikke til nogen ting!" Derfor benytter jeg betegnelsen kollegaer i min fortæl- ling, skønt jeg fik mange gode venner i min tid på teglværkerne.

Jeg oplevede senere en hel anden form for kammeratskab ude på byg- gepladserne. ■

Når leret kom ind fra lergraven, endte det først i Beschiekeren, hvor leret blev blandet med vand og savsmuld, inden det gik videre i produktionsprocessen.

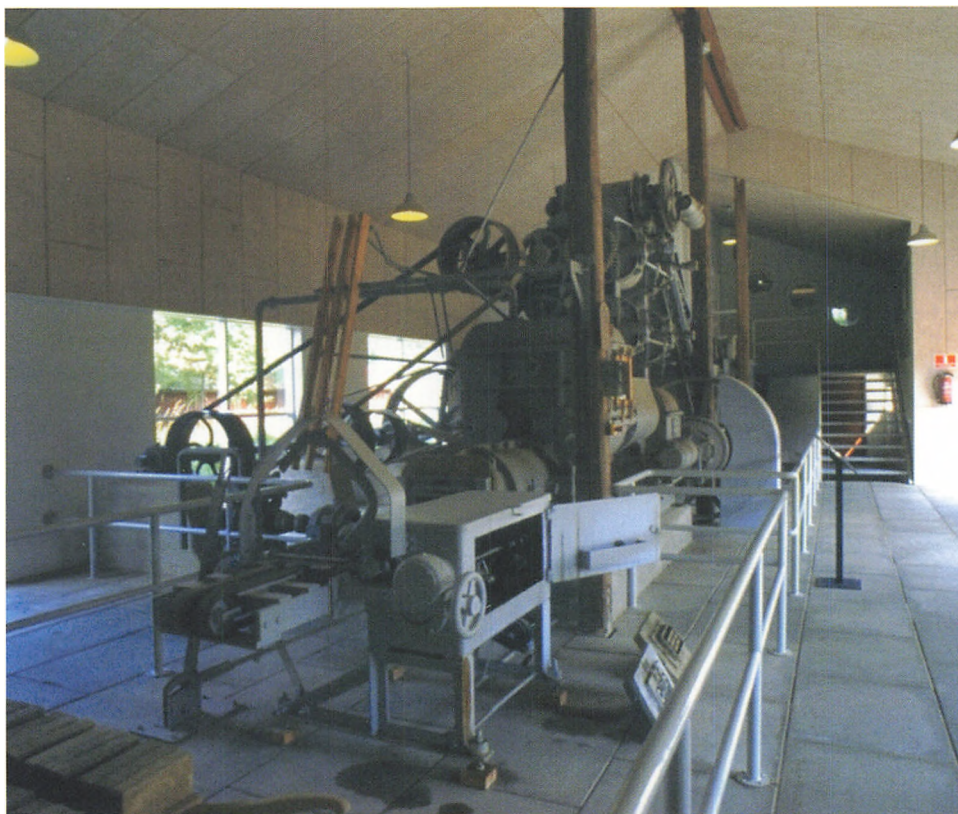

Foto: Museum Sønderjylland - Cathrinesminde Teglværk.

Slægten von Brockdorff

Kjeld Stabell: *'Slægten von Brockdorff. De første 500 år i Slesvig-Holsten'. Eksperimental Forlag, Hinnerup 2011. 472 sider, 299 kr.*

Slægten Brockdorff er én af de store slesvig-holstenske adelslægter. Kjeld Stabell gennemgår med denne bog slægtens medlemmer frem til ca. 1700. Bogen er delt op efter slægtslinjer, og for hver linje er der normalt et kort kapitel om hver søskendeflok. Bogen bygger på et omfattende kildemateriale, og i hvert kapitel diskuterer forfatteren indgående de forskellige kilders oplysninger mod hinanden. På den måde giver bogen en kritisk gennemgang af de eksisterende oplysninger om slægten. Det ligger der et stort arbejde bag, og bogen er blevet et meget væsentligt supplement til stamtavlen i Dansk Adels Aarvog. Omkostningen er, at bogen bliver noget tung at læse. Det er ikke en fortælling om slægtens medlemmer og deres liv, virke og betydning, men mere en fremlæggelse og kritisk vurdering af en lang række oplysninger. Samtidig må man undre sig dybt over, at der ikke er egentlige stamtavler i bogen, der kunne hjælpe med et overblik over de mange personer. De oversigter, der gives for hver linje, er en vis hjælp, men stamtavler af den gode gamle model med streger osv. ville have været meget at foretrække. Læsere, som er blot lidt mindre hjemme i holstenske godser end denne anmelder, vil nok også savne et kort over de mange godser, som nævnes.

Carsten Porskrog Rasmussen

Kaptajn C.C. Fischer

Mikkel Leth Jespersen (red.): *'Af Kaptajn C.C. Fischers Livserindringer'. Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Aabenraa 2011. 84 sider, ill. Pris: 120 kr.*

Bogen er en genudgivelse af C.C. Fischers erindringer fra 1924. Baggrunden for (gen)udgivelsen er, at den oprindelige udgave ikke er til at få fat i længere, og at den stadig rummer så meget stof, at den

bør være tilgængelig for en bredere kreds. Mikkel Leth Jespersen har skrevet et glimrende forord til denne udgave, som sætter C.C. Fischer ind i en større sammenhæng. Derudover har han moderniseret det oprindelige manuskript til nudansk for at gøre det mere læsevenligt, hvilket jeg synes er en god idé.

Det er ikke C.C. Fischer, der har ført pennen. Det er redaktør Niels Hansen, der har nedfældet dem i forlængelse af en række samtaler, han førte med C.C. Fischer op til bogens udgivelse. C.C. Fischer var både sømand og meget aktiv i den danske sag i perioden 1864-1920, hvor Sønderjylland var tysk. Hans erindringer er delt i to hovedafsnit, hvor den ene handler om hans tid som sømand den anden om tiden, efter han gik i land i 1882. C.C. Fischer var meget aktiv i kampen for de danskes rettigheder, og ved Genforeningen i 1920 blev han betragtet som en central person, og det er nok hans rolle i den danske sag, der i sin tid gav anledning til, at hans erindringer blev nedskrevet.

C.C. Fischers erindringer fra tiden som sømand er fulde af drama, han forliser to gange og sejler i en årrække på Japan. Hans sømandskarriere adskiller sig ikke fra så mange andre kaptajners fra Aabenraa i den periode, og erindringerne giver et billede af, hvordan kaptajnerne i Aabenraa var bundet sammen af mange familiemæssige relationer. Det mest interessante ved denne del af hans erindringer er hans beskrivelser af Japan og japanerne, hvor han sejlede i en årrække, og som han fik et førstehåndskendskab til. C.C. Fischer var blandt de første europæere, der fik adgang til de japanske havne, og han fik et yderst positivt indtryk af det japanske folk. Han beskriver dem som ærlige, arbejdsomme og hjælpsomme. Og man får et helt andet indtryk af japanerne end det billede, der tegnede sig efter Anden Verdenskrig. C.C. Fischer virker næsten profetisk, når han bl.a. skriver om Japan:

“De egenskaber, der karakteriserer japanerne, er flid og nøjsomhed og de står

herved i modsætning til de europæiske folkeslag. Hos os indføres nu 8 timers arbejdsdagen, og sparsommelighed og nøjsomhed mærker vi ikke meget til; når folk bliver 60 år gamle, skal staten underholde dem. I Asien er livsfornødenhederne meget mindre, og derfor vil konkurrencen derfra blive stor, at Europa ikke kan vinde med. Men de færreste er klar over hvornår konkurrencen rykker ind på os. Fabrikkerne og industrien vil søge derhen, hvor den billigste arbejdskraft findes, og derfor kan jeg kun se meget mørkt på Europas fremtid i denne henseende". (side 51)

Det lyder som noget, der kunne være sagt i dag, hvor globaliseringen har ændret den økonomiske verdensorden radikalt, men C.C. Fischer var ikke en profet. Han var et politisk menneske, og det, han reagerer på, er mødet med det moderne industrisamfund. Han var selv rundet af en anden tid, hvor han som kaptajn var vant til at svare enhver sit, og hvor hans virke ikke var et lønarbejde men en livsopgave.

Det bringer mig til anden del af hans erindringer. Ligesom hans betragtninger over Asien kontra Europa var præget af hans personlige ståsted, så er hans erindringer fra tiden under tysk styre præget af hans selvopfattelse som dansker. Denne del af erindringerne består af flere enkeltstående begivenheder, hvor han oplever den tyske øvrigheds diskrimination af de dansksindede. Det er historier om, hvordan den kloge (C.C. Fischer) løber om hjørner med den mindre kloge (tysskerne). Her er det vigtigt at holde sig for øje, at erindringerne er blevet til i en tid, hvor mindet om det tyske overherredømme var i frisk erindring, og her hjælper Mikkel Leth Jespersens forord læseren med at sætte teksten ind i en større sammenhæng.

C.C. Fischer var ikke et sandhedsvidne, men en part i en konflikt. Havde man genudgivet hans erindringer uden Mikkel Leth Jespersens gode forord, ville de ikke være så interessante. Takket være forordet bliver erindringerne interessant læsning -

også for folk uden større kendskab til Sønderjyllands historie.

Torkil Adersen

Franciska Clausen

Sidsel Maria Søndergaard og Katrine Kampe: 'Absolut Avantgarde. Franciska Clausen 1921-1931'. Øregaard Museum & Museum Sønderjylland - Kunstmuseet Brundlund Slot 2011. 287 sider, rigt illustreret. Pris: 298 kr.

Efter Øregaard Museum og Brundlund Slots fine udstilling af Franciska Clausen sidste år ligger denne imponerende bog nu tilbage. Målet var ifølge udgiverne at komme rundt om den vigtige del af Franciska Clausens værk fra begyndelsen af 1920'erne til de første år af 1930'erne i tekst og i gode farvegengivelser. Det er lykkedes glimrende.

Sidsel Søndergaard beskriver og fortolker, hvad der rør sig af avantgardistiske hensigter i værkerne, og hvad der i det hele taget kendetegner Franciska Clausens kunst, i en sober tekst, der i et ultraditionelt funktionelt og nydeligt design er sat lige ved de billeder, der omtales. Bogen rummer også et stort antal interessante og morsomme fotografier af personer, steder og postkort fra Franciska Clausens gemmer og vigtige breve. Det er kort sagt en bog, som det er fornøjelse at gå på opdagelse i.

Fagfællen kunne nok have ønsket sig en lidt mere udfordrende tilgang. Der er tradition for at gå venligt og imponeret til Franciska Clausen, og ikke uden grund, men går en absolut avantgardist mon virkelig i stå, sådan som Franciska Clausen gjorde, da hun mødte ligegyldigheden og de kolde skuldre i København? Det og andre spørgsmål gør denne bog det nu lidt lettere at besvare.

Lennart Gottlieb

fortsættes side 210

Bevaring af den digitale kulturarv

Af Kim Furdal

DER ER HOS MANGE en opfattelse af, at digitale billeder, lyd og film er udødelige. De gamle billeder kunne blege ud i solen og forsvinde. Lyden på kassettebåndet blev ringere med tiden, og den gamle lp blev med årene slidt. Alle disse problemer og flere til har it-teknologien løst. Digitale filer er bare ettaller og nuller, og når blot man jævnlige tager en backup, er der ingen grund til bekymring. Intet er mere forkert. Digitale billeder er lige så skrøbelige som gode gammeldags billeder og lyd. De er bare skrøbelige på en helt anden måde.

Et af mange problemer med langtidsbevaring af den digitale kulturarv er, at de ikke kan sikres ved at lave backup. Når den digitale kulturarv skal sikres i mere end 5-10 år, er det nødvendigt at anvende helt andre systemer, bl.a. 'logisk bevaring' og 'bit bevaring'. Det drejer sig bl.a. om, at hvert eneste ettal og nul til enhver tid skal være på sin rette plads på harddisken.

Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie har siden midten af 1990'erne været i gang med en digitalisering af sine samlinger og ligger i dag inde med godt 200.000 digitale billeder plus digitale film og lydoptagelser. I alt ligger afdelingen inde med godt to terabyte (TB) digital kulturarv. Samtidig er museets øvrige afdelinger i stigende grad blevet digitaliseret. Dette gælder ikke mindst Arkæologi Haderslev, hvor kort og tegninger skabes digitalt og skal bevares digitalt for eftertiden.

Bevaringen af den digitale kulturarv stiller helt nye og meget store udfordringer til de bevarende kulturinstitutioner, herunder også Museum Sønderjylland. Det gælder, hvad angår viden, teknologi og økonomi. I modsætning til tidligere, hvor man stillede arkivalier og genstande ind på magasinet for at tage dem ud, når de skulle bruges, kræver den digitale kulturarv konstant kontrol, kvalitets sikring og løbende investeringer i ny teknologi.

For at sikre den digitale kulturarv har Museum Sønderjylland besluttet at outsource bevaringen af museets digitale kulturarv til Det Nationale Bitmagasin, som er et samarbejde mellem Det Kongelige Bibliotek, Statens Arkiver og Statsbiblioteket. De tre statsinstitutioner er de førende i Danmark, når det gælder langtidsbevaring af den digitale kulturarv. Dermed undgår museet at skulle ud i meget store investeringer i IT.

I løbet af juni måned vil ISL-Lokalhistorie og Arkæologi Haderslev sende den første store samling af billeder, film, lyd, kort og tegninger til Statsbiblioteket i Aarhus. Herefter er det hensigten, at tilvæksten fremover sendes direkte via internettet. Samlingerne er ikke umiddelbart tilgængelige, men vil efterhånden blive lagt ud på museets database Sønderjyske billeder, der kan findes på museets hjemmeside

www.museum-sonderjylland.dk

- Arkæologi Haderslev**
Hele 2012 Arkæologi Haderslev fylder 125 år i 2012. Det fejrer museet ved at afsløre en ny historie, hver uge året igennem om et sted i Sønderjylland. 22 af de 52 fortællinger bliver også fortalt af arkæologerne på stedet, hvor det skete. Alle historier og de nøjagtige mødesteder til alle foredrag finder man på:
www.oldtidsglimt.dk og mobil app'en oldtidsglimt.
- 16. jun. - 12. aug.* **'Romantikken vender tilbage'** Fragile Welten - Malerier, collager, skulpturer og installationer udført af europæiske kunstnere med inspiration i romantikken.
Kulturhistorie Aabenraa
- 16. jun. - 16. sept.* **'SOS-skibsforlis i Sønderjyllands historie'**.
Kunstmuseet Brundlund Slot
- 9. jun. - 26. aug.* Nina Maria Klevian - Observatøren.
Sønderborg Slot
- Fra 23. mar.* Ny permanent udstilling: 'Folkeafstemninger og genforening 1918-1920'.
- 31. maj - 26. aug.* Thomas Bang, Ingvar Cronhammar og Poul Inge-mann. 'Langsomt hen mod udkanterne af det forgangne'. Tre kunstnere går i dialog med steder, der tidligere har tjent andre formål.
Kulturhistorie Tønder
- 9. jun. - 1. apr. 2013* 'Liv og sjæl i gamle huse ... Bygningskultur i Vestslesvig'.
Drøhses Hus, Tønder
- 30. mar. - 29. dec.* 'Døbt i Tønderknipling' - Dåbskjoler med Tønderkniplinger.
- 30. mar. - 29. dec.* 'Fra storhed til forfald' - Om kniplingsindustrien i Sønderjylland fra 1600-tallet til 1800-tallet.
- 30. mar. - 29. dec.* 'Bord dæk dig!' - Knipledte bordtekstiler.
Højer Mølle
- Fra 1. apr.* 'Det daglige brød' - Mel, brød og bagning i Danmark gennem 2000 år.
Skærbæk Museum
- Fra 12. maj* Nyopsætning af Rømostuer.
Kunstmuseet i Tønder
- 26. maj - 30. sept.* Tapio Wirkkala Billedhugger - Udstilling med værker af den finske designer og billedhugger.
Naturhistorie og Palæontologi, Gram
- 12. feb. - 23. dec.* 'Dyrene fra Siriuspasset' - Udstilling af fossiler fra Grønland.

fortsat fra side 207

Marstals matadorer

Karsten Hermansen: 'Marstals matadorer. H.C. Christensens rederi og værft i årene 1842-1952'. Marstal Søfartsmuseum 2011. 238 sider, ill. Pris: 279 kr.

Til trods for sin store betydning for Marstal-søfarten og for dansk søfart i det hele taget har H.C. Christensens rederi og værft ikke hidtil været genstand for en grundig beskrivelse. Det har Karsten Hermansen rådet bod på med denne bog, som går i dybden med det bevarede kildemateriale fra familien Christensen og dens maritime virksomheders historie. Det er historien om Hans Clausen Christensen (1816-1879), der voksede op som bondesøn i Græsvænge og kom til Marstal, hvor han fik det lidet smigrende tilnavn Bonde-Hans. Dette navn gjorde han dog til skamme ved at gøre enestående karriere som skipper, skibsreder, handelsmand og værftsejer.

Til trods for eller måske rettere som et resultat af sin succes fik han aldrig et rigtig godt forhold til sine kollegaer i byens havnekommission, som han lå i evindelig strid med om blandt andet afgiftsnedsetelser. Et brev fra en sådan sag, som er betegnende for forholdet, er citeret i extenso i bogen. Havnekommissionen skriver blandt andet: "At Hr. Christensen er en meget virksom og driftig Mand, er noget som ikke kan fornægtes, og som saadan er det ganske naturligt, at enhver fremmed maae have Indtrykket af, at en saadan Mands Drift og Virksomhed absolut maae falde Byen til Gavn, hvad der vistnok andre Steder, hvor en saadan Mands Virksomhed udfolder sig, er en almindelig Kjendsgjerning, medens Havnekommissionen i det her foreliggende Tilfælde, meget maae beklage ikke at have faaet nogen Frugt ad den Vei ..." (s. 34). Status ved H.C. Christensens død i 1879 var, at han ejede 24 skibe, en købmands- og skibsprovianteringshandel og havde ca. 300 ansatte. Hermansen forklarer spliden med havnekommissionen i Marstal med kollegaernes mis-

undelse, og han tegner generelt et positivt billede af matadoren.

Efter H.C. Christensens død drev sønerne hans mange virksomheder videre, og det lykkedes rederiet at gennemgå en langsom omstillingsproces fra sejlskibe af træ til dampskibe af jern. Omkring Første Verdenskrig lagde også værftet om og blev et stålskibsværft. For øvrigt byggede H.C. Christensen-værftet næsten udelukkende skibe til H.C. Christensen-rederiet. I løbet af 1930'erne og 1940'erne skrumpede rederiet langsomt ind, da man ikke anskaffede nye skibe i takt med, at ældre skibe udgik af flåden, og i 1951 solgte rederiet sit sidste skib. I 1949 gik værftet konkurs, men blev reorganiseret og fungerede frem til en tvangsauktion i 1970.

Den historiske fremstilling er krydret med flere transskriberede søfarterindringer af forskellig længde, og selv om fremstillingen er både velskrevet og interessant, er det i erindringsblikkene, man finder bogens højdepunkter. I det hele taget kan det overvejes, hvorvidt den valgte opbygning er hensigtsmæssig, og om ikke både historisk fremstilling og erindringskilder ville have vundet ved at være udgivet hver for sig - eventuelt i samme bind. Sammenblanding efterlader en noget ujævn læseoplevelse.

Marstal-søfarten er et kapitel for sig, men at der var ligheder til blandt andet Aabenraa-søfarten er uomgængeligt. De maritime erhvervs totale dominans i byerne og lokalsamfundets nære kontakt til samfund på den anden side af kloden er blot to eksempler. Desuden leder bogen om H.C. Christensen tankerne hen på Aabenraa-matadoren Jørgen Bruhn og hans dynasti, som ganske vist ligger tidsmæssigt lidt før H.C. Christensen, men alligevel har en række træk til fælles med den ærøske matador og hans familie.

Bogen er rigt illustreret med primært sort/hvid fotografier af slægten og skibene. Et appendiks giver overblik over alle rederiets skibe, værftets nybygninger og en stamtavle over H.C. Christensens slægt.

Mikkel Leth Jespersen

GRÆNSEFORENINGEN

FOR EN ÅBEN DANSKHED

- Demokrati, ytringsfrihed og ligestilling gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Du er velkommen til at kontakte dine lokale formænd:

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov

Jens Andresen
Tingvej 2
6535 Branderup

Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45
6392 Bolderslev

Erik Heissel
Venbjerg 33
Djernæs
6100 Haderslev

Kirsten Fanø Clausen
Brobovej 7
Blans
6400 Sønderborg

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Tlf. + 45 33 11 30 63 • info@graenseforeningen.dk • www.graenseforeningen.dk

Grundlovsdag - den danske nationaldag

Af Inge Adriansen

EN NATIONALDAG ER EN årlig festdag til minde om en historisk begivenhed, der tillægges stor betydning. Det er ofte forfatningsdagen, men kan også være uafhængighedsdagen, en revolutionsdag eller dagen for grundlæggelsen af et nyt dynasti. I Danmark er den 5. juni årsdagen for underskrivelsen af Junigrundloven i 1849. To af de senere grundlove, 1915 og 1953, blev også underskrevet denne dag. Selvom den 5. juni således er en traditionel nationaldag, opleves den af mange danskere ikke som en egentlig festdag, for i modsætning til de fleste andre lande er nationaldagen ikke en fridag.

Allerede fra 1850 blev der afholdt grundlovsfester i København og på Sjælland, men ikke i hertugdømmerne, da de ikke var under Junigrundloven. Det skete dog, at rigsdanskere, der opholdt sig i Sønderjylland, arrangerede en grundlovsfest. Dette var tilfældet i Augustenborg Slotspark under 1864-krigen, hvor danske officerer, indkvarteret i den lille by, indbød til grundlovsfest under våbenhvilen.

Det var et stærkt beskåret dansk rige, hvori der i 1865 kunne holdes grundlovsfest. I Skibelund Krat i det sydlige Jylland indbød en kreds af egenes bønder for første gang til grundlovsfest. Fra mødepladsen var der vid udsigt over Kongeådalen til det tabte Sønderjylland, og det satte sit præg på sange og festtaler, hvor der blev fokuseret på nationens ydre fjender.

I det øvrige Danmark blev fokus den 5. juni derimod rettet mod nationens indre fjender. Indskrænkningen af valgretten med 1866-grundloven medførte, at den 5. juni blev årets vigtigste dag for politiske mar-

keringer med skarp kritik af regeringen og partiet Højre. Også efter systemskiftet i 1901 med indførelse af parlamentarismen var dagen fortsat præget af klare politiske markeringer, og det må tilskrives tidspunktet. Grundlovsdag ligger på en dejlig måned velegnet til friluftsmøder, men grundlovsfester er ikke præget af samme mildhed som årstiden. Det skyldes Folketingets arbejdsår, som ophører omkring 1. juni. Politikerne tager ud til folkemøderne med afslutningsdebattens skarpe ord i bagehovedet. Der afholdes også folkelige grundlovs møder rundt om i hele landet uden partipolitisk præg, men med et grundtvigsk islæt er de dog ikke dagsordensættende.

Det er blevet foreslået, at de politiske partier burde indgå borgfred denne ene dag om året og gøre 5. juni til en "festdag for forfatning og folkestyret". Der udtrykkes jævnlige beklagelser over, at 5. juni ikke har samme festlige, forbrødrende præg som nationaldagsfejringer i Norge, på Færøerne og i Grønland. Det er der ingen grund til, for friluftsmøderne over hele landet afspejler karakteristiske træk ved den danske nation: Glæden over naturen, brugen af fællessang samt karsk politisk uenighed, der dog ikke udelukker samtale.

Fraværet af en egentlig dansk nationaldag med faste traditioner kan tolkes som udtryk for, at der ikke har været brug for dette fænomen. Den danske nation har bestået i århundreder, og nationalfejringer med isenesættelser af forestillede fællesskaber er en form for mental mørtel, der især er brug for ved nationsbygning i unge og yngre nationer. ■